राजस्थान पुरातन ग्रन्थमाला

प्रधान सम्पादक — फतहसिंह, एम ए., डी लिट्

[निदेशक, राजस्थान प्राच्यविद्या प्रतिष्ठान, जोधपुर]

ग्रन्थाङ्क ९७

कवि देपाल, देवप्रभगणि एवं हीराणदसूरि-रचित

स्थूलिभद्रकाकादि

[पन्द्रहवीं शताब्दी में राजस्थानी का स्वरूप]

सम्पादक

श्री आत्माराम जाजोदिया

एम ए , पी एच डी

प्रकाशक

राजस्थान-राज्य-संस्थापित

राजस्थान प्राच्यविद्या प्रतिष्ठान

जोधपुर (राजस्थान)

RAJASTHAN ORIENTAL RESEARCH INSTITUTE, JODHPUR

प्रथमावृत्ति १००० १९६८ ई०

मूल्य १ ७५

राजस्थान पुरातन ग्रन्थमाला

राजस्थान राज्य द्वारा प्रकाशित

सामान्यत अखिलभारतीय तथा विशेषत राजस्थानदेशीय पुरातनकालीन
संस्कृत, प्राकृत, अपभ्रंश, हिन्दी, राजस्थानी आदि भाषानिबद्ध
विविधवाङ्मयप्रकाशिनी विशिष्ट-ग्रन्थावली

प्रधान सम्पादक
फतहसिंह, एम ए, डी लिट्.
निदेशक, राजस्थान प्राच्यविद्या प्रतिष्ठान, जोधपुर

ग्रन्थाङ्क ६७

कवि देपाल, देवप्रभगणि एवं हीराणंदसूरि-रचित

स्थूलिभद्रकाकादि

[पन्द्रहवीं शताब्दी में राजस्थानी का स्वरूप]

प्रकाशक
राजस्थान राज्याज्ञानुसार
निदेशक, राजस्थान प्राच्यविद्या प्रतिष्ठान
जोधपुर (राजस्थान)

१९६८ ई०

वि० सं० २०२४ भारतराष्ट्रीय शकाब्द १८८९

प्रधान सम्पादक का वक्तव्य

प्रस्तुत ग्रन्थ वस्तुत प्राचीन पश्चिमी राजस्थानी के चार लघु ग्रन्थो का सग्रह है। ये ग्रन्थ निम्नलिखित हैं जिनके लेखक सब के सब जैन-मतावलम्बी हैं —

१	स्थूलिभद्र काक	कवि देपाल
२	कुमारपालदेव रास	देवप्रभगणि
३	मत्रीश्वर वस्तुपाल-प्रबन्ध रास	हीराणदसूरि
४	कलिकाल रास	हीराणदसूरि

सम्पादक महोदय ने अपनी विद्वत्तापूर्ण भूमिका मे इन ग्रन्थो के आधार पर विक्रम की १५ वी शताब्दी मे पश्चिमी राजस्थानी का जो स्वरूप था उस पर भाषा-वैज्ञानिक दृष्टि से पर्याप्त प्रकाश डाला है। डॉ० टेसिटरी ने भी कुछ इसी प्रकार का गवेषणापूण प्रयत्न किया था, परन्तु उनके अध्ययन मे प्रस्तुत चारो ग्रन्थो का समावेश नही हुआ था। पश्चिमी राजस्थानी पर सम्भवत गुजराती से प्रेरणा ग्रहण करके बहुत कुछ लिखा जा चुका है, परन्तु यह सब अध्ययन अभी तक प्राय गुजराती के सदभ मे ही हुआ प्रतीत होता है। यदि पश्चिमी राजस्थानी का अध्ययन समसामयिक पूर्वी राजस्थानी के सदर्भ मे भी किया जाय तो वह और भी अधिक उपयोगी हो सकता है। आशा है इस प्रकार के प्रयत्न मे डॉ० जाजोदिया की पाण्डित्यपूण भूमिका शोधकर्त्ताओ के लिए प्रेरणा स्रोत बनेगी।

इस ग्रन्थ का मुद्रण सन् १९६० मे प्रारम्भ हो गया था, पर न्तु कि ही कारणो से यह काय अभी तक अधूरा ही पडा था। ग्रन्थ की उपयोगिता को देखते हुए, ग्र न्थ-प्रकाशन के इस विलम्ब को सभवत अक्षम्य समझा जायगा, परन्तु फिर भी विद्वान् पाठको की उदारता मे विश्वास रखते हुए, मैं प्रतिष्ठान की ओर से उसके लिए क्षमा चाहता हूँ।

अन्त मे, मैं डॉ० आत्माराम जाजोदिया को हार्दिक धन्यवाद अर्पित करता हूँ। डॉ० जाजोदिया ने चारो ग्रन्थो का सम्पादन विभिन्न प्रतियो के आधार पर किया है और बडे परिश्रम के साथ मूलग्रन्थो के पाठ को निश्चित किया है। प्राय प्रत्येक पृष्ठ पर पाद टिप्पणियो में विविध पाठान्तर तथा अ य उपयोगी सामग्री दी गई है। इस सु न्दर सम्पादन के लिए श्री जाजोदियाजी बधाई के पात्र हैं।

फागुन शुक्ला पचमी २०२४
जोधपुर

—फतहसिंह

विषयानुक्रम

1 INTRODUCTION

THE STUDY

1 1 As the title indicates, this is a critical study of some literary specimens of the OLD WESTERN RĀJASTHĀNĪ language of the fifteenth century V S The scope of the study is limited it lays no claim to an exhaustive study of the OWR across its entire expanse through time and space A few selected representative texts belonging to one century[1] have been taken, critically reconstituted and analysed linguistically The findings either confirm the conclusions of previous workers in the same[2] or cognate fields[3], or where they disagree mark a modest attempt to break a chain of erroneous interpretations if not to arrive at new conclusions

Of previous linguistic studies having a direct bearing on our field of work the following might be mentioned —

Dr L P Tessitori's[4] 'Notes on the Grammar of Old Western Rājasthānī with Special Reference to Apabhramśa and to Gujarātī and Mārwārī" is the first detailed and systematic study of the whole period A D 1300-1600 The study even after a passage of almost fifty years is still as valuable as ever But the field being very wide, we cannot get a clear picture of the language in any particular century This is possible in an intensive study with proper delimitation

Dr T N Dave s[5] "A study of the Gujarātī Language in the 16th Century (V S)' marks some advancement in scientific methodology, and also presents an intensive study of one particular century But this study is based only on one manuscript of a single author[6], as such it could not, very well be called as representative of the century as it could be

Dr Ernest Bender's[7] critical edition of "Nalarāya-Davadamti Rāsa' by Rsivardhana, is a recent study in our field Linguistic analysis in the work is defective and the etymological index contains a number of inaccuracies For these reasons, the study has not been of much help

Dr Bhogilal J Sandesara has given select glossaries of words at the end of his editions of Sasṭi Śataka Nala-Davadamti Rāsa, Prācīna-Phāgu Samgraha and Varṇaka Samuccaya[8] The etymological indications given here do not always maintain their scientific rigour so necessary in the field of linguistics today

Prof M C Mody s "Gurjara-Rāsāvali '[9] gives a fairly useful word-index but gives no linguistic analysis, hence the work is incomplete for our purposes

Dr Bender's, Sandesara's and Mody's work has however brought to light considerable new material which could be quite useful as a stepping stone for further researches in the field of OWR

The indices of Dr H C Bhayani's 'Samdeśa Rāsaka' and "Pauma-Cariu" Vol I & II,[10] too prove quite valuable

Besides, Dr S K Chatterji s 'Origin and Development of Bengāli Language' and 'A Linguistic Study of Ukti Vyakti-Prakaraṇa' Dr Jules Bloch's "La Langue Marathe", Dr Baburam Saksena s Evolution of Awadhi, Dr B K Kakati s "Origin and Evolution of Assamese' Dr S M Katre's Formation of Koṅkaṇī, Dr Subhadra Jha s 'Songs of Vidyāpati" and Dr M G Panse s "Linguistic Peculiarities of Jñāneśvarī,"[11] though not strictly falling within the scope of our work, provide valuable guidance on so many tangled issues

Dr S K Chatterji s Rājasthānī Bhāṣā [12], though authoritative is extremely scrappy for our purposes

For individual works Dr Bhayani s edition of three Rāsas from Prācīna Phāgu Samgraha and his "Vāgvyāpāra"[13] have proved quite useful

Last, but not the least, is Dr R L Turner's "Nepālī Dictionary"[14] It is a pioneer work of fundamental importance to every student of any NIA language It is the first systematic and extensive attempt at placing the NIA comparative etymology on a sound and scientific basis It has proved indispensable in the present work also, as it would in any other cognate fields

Dr Franklin Edgerton's "Dictionary and Grammar of Buddhist Hybrid Sanskrit [15] is very valuable in detecting the true identity of many an MIA words masquerading under the garb of Sanskrit tadbhavas

Of all the above-mentioned works and studies those of TESSITORI, DAVE and BENDER belong to our field proper Our study differs from all the three in certain essentials In TESSITORI, an analysis of specimens of several centuries has been attempted in DAVE and BENDER, in each case, the study is confined to one single text TESSITORI could perhaps be called a compendium of the history of OWR for the period A D 1300-1600 whereas DAVE and BENDER could not well be representatives of an entire century The present study takes different specimens of works of different authors belonging to one particular century[16] In order to make the study more broad-based it is of utmost necessity to have various linguistic specimens from different authors composed in various forms This is what has been attempted with a view to arrive at a really true and representative picture of the language of one particular century

THE MANUSCRIPTS

1 2 Details of the material on which our study is based are given in the following table —

1 Name of work	2 Name of author	3 Designation of MS	4 Name of copyist	5 Date of composition	6 Date of copying	7 Surmised date, when 5&6 not given	8 Where found	9 Form utilised in our work
Sthūli bhadra-Kāka	Depāla	A	Jhāīā	Before 1491 V S (1434 A D)	1491 V S (1434 A D)	—	Muniji B V B	Original M S
do	do	B	not given	undated	not given	16th Century V S	do	do
do	do	C	do	do	do	Early 16th Century V S	P K V Bhaṇḍ Baroda	Auth copy by Muniji
Kalikāla Rāsa	Hirāṇamda Sūri	A	do	1486 V S (1429 A D)	do	do	Jesalmer Bhaṇḍ	do
do	do	B	do	do	do	do	Agarchand Nahta Bikaner	Auth copy by A Nahta
Kumārapāla-Deva Rāsi	Devaprabha gaṇi	A	do	undated	do	Late 15th Century V S	Muniji B V B	Original MS
do	do	B	Bhuvana-Vallabha Gani	do	1559 V S (1502 A D)	—	Central Library, Baroda	Auth copy by Dr B J Sandesara
Vastupāla Tejapāla Rāsa	Hirāṇamda Sūri	A	not given	1485 V S (1428 A D)	not given	Early 16th Century V S	M Puṇya Ahmedabad	Auth copy by Muniji

Muniji B V B = Muni Jina Vijayaji s personal collection at Bhāratiya Vidyā Bhavan, Bombay

M Puṇya = Muni Puṇyavijayaji

P K V = Pravartaka Kantivijayaji's Bhandara

DATES OF THE MANUSCRIPTS

1 3 Three of the works under study are dated, viz —

1 Sthūlibhadra Kāka Copying date 1491 V S (1434 A D)
2 Kalikāla Rāsa Date of composition 1486 V S (1429 A D)
3 Vastupāla-Tejapāla Rāsa do 1485 V S (1428 A D)

The date of the fourth work viz, Kumārapāla-Deva Rāsa, has been fixed as the first half of the 15th Century V S by Dr B J Sandesara[17]

In the case of different copies of MSS where date of copying has not been mentioned, other criteria of arriving at an approximate period have been used Evidence of paper calligraphy and other circumstances have been thoroughly sifted by Muni Sri Jina Vijayaji[18] and the approximate periods assigned to various copies are the result of his judgment based on long acquaintance and experience extending over more than half a century with innumerable MSS of this type

THE AUTHORS

1 4 In every case the last stanza of the poem mentions the name of the author e g

1 Sthūlibhadra Kāka
"kavi Depāla bhaṇai[19]
2 Kalikāla Rāsa
"tasu paya-paṃkaja-rājahaṃsa Hirāṇaṃda muṇivara[20]
3 Vastupāla-Tejapāla Rāsa
"Hirāṇaṃda muṇisa sisa tasu kimpi na jāṇai[21]
4 Kumārapāla-Deva-Rāsa
"buha Devappaha-gaṇivareṇa cira naṃdau rāyā'[22]

Depāla, Hirāṇaṃda, and Devaprabha all were Jain monks Not much is known about their personal lives beyond certain dates on which some of them were initiated into the faith or ordained priests of a particular hierarchy the sect to which they belonged the name of their preceptor or the preceptor s preceptors to a numerical degree These are culled from religious records of the monasteries to which they

were attached The substance of their literary activities, as given by Sandesara[23] and Desai[24], is as follows —

(a) DEVAPRABHA-GANI

Devaprabha was the disciple of Somatilaka and a contemporary of the famous Kulamaṇḍana-sūri, the author of Mugdhāvabodha Auktika His period of activity was the first half of the 15th century V S Out of the three MSS of Ku known so far, the one noted by Desai[25], has its copying date, 1540 V S (1483 A D), the one used by Sandesara, has its copying date 1559 V S[26] (1502 A D)

(b) DEPĀLA

Depāla seems to have been quite a popular poet in his own time and circle In addition to our text numerous MSS of no less than fifteen other works ascribed to him are found in several Jain Bhaṇḍāras in Gujarat and Rajasthan Names of the works are as follows

1 Jāvada Bhāvada-Rāsa
2 Rohiṇiyā cora Rāsa
3 Ārdrakumāra nau Sūḍa
4 Vajraswāmi Copai
5 Camdanabālā-carita Copai
6 Hariyāli
7 Sthūlibhadra Phāga
8 Ārdrakumāra dhavala
9 Snātra-Pūjā
10 Thāvaccā kumāra Rāsa
11 Jambūswāmi-pamca bhava-Varnana Copai
12 Abhayakumāra-Śrenika Rāsa
13 Samyaktva-bāra vrata-kulaka Copai
14 Punya-Pāpa Phala Copai
15 Pārśvanātha-Jirāulā-Rāsa

Out of these Jambūswāmi-Pamca bhava-Varṇana Copai seems to have been widely current, since as many as eighteen MSS of this work have been noted by DESAI[27], the copying dates varying from 1585 V S (1528 A D) to 1696 V S (1639 A D)

(c) HIRĀNAMDA SŪRI

Hirāṇamda suri too appears to have been quite well known in his times Several MSS of the following works ascribed to him are found

1 Vidyāvilāsa Pavādau
2 Sthūlibhadra Bārahamāsā

3 Daśārnabhadra-Rāsa
4 Jambūswāmi-Vivāhalau
5 Kalikāla Rāsa
6 Mantriśvara Vastupāla-Tejapāla Rāsa

Out of these, an MS of Vidyāvilāsa Carita or Pavāḍau was included in his material by TESSITORI[28] also, and has again been recently edited and published by MODI and others[29] in the Gaekwad Oriental Series The period of Hirāṇamda is fixed by his dated MSS to be the latter half of the 15th century V S

GENERAL CHARACTERISTICS OF THE MSS

1 5 (a) CONTENTS IN BRIEF
(b) THE FORM

(a) CONTENTS IN BRIEF

In Sthūlibhadra Kāka we have the story of the famous Jain monk Sthūlibhadra and the courtesan Kośā[30] The monk has taken a vow to spend the rainy season at the residence of his one time beloved Kośā with a view to test his steadfastness in renunciation She tries to dissuade him from the path of asceticism Various arguments are advanced and are cogently replied to by Sthūlibhadra till in the end, the woman also is converted to the faith The whole story is cast in the form of a homely dialogue between man and wife on worldly relations

This is one of the usual stories in the vast Jain didactic narrative literature which has as its subject lives of great kings princes and monks The moral invariably used to be tagged on towards the end The rest of the poem did not always lack in human values or literary interest

The poem Kumārapāla-deva Rāsa of Devaprabha[31] describes how king Kumārapāla being moved by the teachings of his preceptor Hemacandra Sūri stops all killing of animals prohibits flesh eating, drinking, gambling and laxity of morals Everybody in his kingdom is happy and satisfied His pilgrimage to Śatrumjaya is then described The great mass-pilgrimage with its Samgha and the various types of people who constitute it, represents in a microcosm, the whole humanity The poem ends on a note of benediction enjoining absolution of the devout through its recitation and representation

Vastupāla-Tejapāla Rāsa of Hirāṇamda[32] is as its title indicates, a brief life-account of the two brother ministers of king Viradhavala of

Gujarat In his own estimate Hiranamda claims to be a poet of no mean order He starts with a flourish of 'kara ubbhavi kavi ima kahai[33] and hints at his own superiority in 'kaviyaṇa-ramjaṇa kaviya-rasa viralā kei kavamti[34], over his lesser contemporaries, who in his opinion, are mostly no better than bathroom singers

niya mamdira-majjhihi bahūya kavi kallola karamti[35]
kaviyana-ramjaṇa-kaviya-rasa viralā kei kavamti

Including himself in the 'viralā class he sets out with a fanfare and trumpeting sufficient to preface a Mahākāvya He tries his hand at no less than fourteen different varieties of meters and divides his none too expansive work into adhikāras one of which *consists of only the titles* of Vastupāla He imports a note of universality by collecting women from several countries flung far and wide, including a torakki bibi in flesh and blood and makes them discuss Vastupāla and his prowess in riddles sufficient to provide a tough mental exercise Last but not the least he overwhelms the reader or audience with a series of astronomical figures of the ministers charities May be, this was the work of a very self-conscious artist playing to the popular gallery with all the devices of his limited repertoire

Hiranamda's other composition, Kalikāla Rāsa stands out in sharp contrast with his laboured piece It is written in a simple homely style Perhaps this time the fare was presented more for the consumption of the uneducated commoner, and even monopolists of religion and knowledge—monks of his own class were not spared Bad men all over the centuries have been essentially the same and in majority too Though Hirāṇamda s observations are more traditional than original in as much as several compositions have the same spirit and details his description of the man of the Kali era with all his faults, frailties, and foibles, is so humanly described in graphic detail with such living and homely touches, that the poem could very well pass off as one describing our own times In his frank evaluation of the deteriorating influence of the Kali era, every body has received his due share at the poet s hand Cruel kings and miserly millionaires false preachers and selfish traders fault finders and back biters, hypocritical friends and callous relatives all have been lashed out mercilessly The poem abounds in pithy epigrammatic satirical sayings It reminds one of Alexander Pope In its lifelike portrayal of the weaker side of man it is an essay in humanity

We have thus two works from the pen of the same author each so different from the other in subject and contents One is obviously

Both provide rich linguistic material being so different from each other

Such is our varied fare of linguistic specimens wherein kings ministers and statesmen rub shoulders with cheats tramps and braggarts monks, nuns and teachers; blacksmiths, fiddlers and buffoons; bards, soldiers and elephat-riders What varied interests, what cocktail portrayals!

(b) THE FORM

Out of the four poems which form our material, one viz Sthūlibhadra Kāka is composed in the kāka form, and the rest viz Kumārapāla-deva-rāsa, Kalikāla-rāsa Vastupāla-Tejapāla-rāsa are composed in the Rāsa form

The Kāka[25] is a type of composition wherein religious instruction is given in verses, each of which begins with a letter of the alphabet in its serial order It was a very popular literary device known to Indian literature since centuries[27] Depāla has set before himself this poetic exercise and seen it through with a fair amount of success

The Rāsa form in which the other three poems are composed, was a very popular OWR literary genre cultivated for centuries by writers especially the jainas It was inherited from the Apabhramśa period and has a varied history It is gathered that the Rāsa was originally a poetic composition with certain dramatic values Recitation of the poem was perhaps accompanied by some amount of dancing which consisted of circular rhythmical movements to the accompaniment of palm-beats or without it[28] In course of time the Rāsa became a stylised literary composition which was originally written to accompany the Rāsa dance The jaina Rāsas thousands of which are available in OWR literature had for their main theme, the glorification of jaina dignitaries, tenets or sacred places. They were probably meant only for being recited or sung in the presence of a gathering of the devout jaina laity The audience mostly consisted of half-educated or uneducated lay-folks to whom religious instruction was made palatable by the accompaniment of music and other types of entertainment Suitable incidents from the lives of jain dignitaries were selected and narrated, or some sacred places described and glorified The recitations came handy on particular festivals or anniversaries A perennial source of these compositions was jaina mythology as found in canonical literature, elaborated commentaries thereon and some independent Purāṇic and legendary works narrative and didactic in character

Merits literary or otherwise are not altogether absent in this almost stupendous amount of production, but generally poetry here is thin, abounding in stultified figures, standard descriptions in hackneyed expressions cast in an old die countlessly used in thousands of contemporary compositions On occasions, we find the same theme or subject also, repeated by numerous authors, contemporaneous or otherwise Popular consumption being none too meticulous in literary evaluation, all was grist that came to the mill Much might have depended on the recitation side also But one thing is beyond doubt the Rāsa was a popular type of composition meant for not-very-highly -educated lay-folk and it was popular in every sense of the term The linguistic value of these compositions is undeniable, and it is that we have made the field of our study

LINGUISTIC CHARACTERISTICS AS CONDITIONED BY GENERAL CHARACTERISTICS

1 6 Written as they are in verse, the language of all our specimens could justifiably be said to be conditioned by the discipline of poetic form But then we must remember that right up to the middle of the 17th century V.S in OWR, verse was the exclusive medium of literature Literary prose was a rarity Even where it is encountered, it is found overlaid with qualities of poetry[40] As a result, a small percentage of older and archaic features in vocabulary, grammar and metrical requirement should be considered part and parcel of ordinary 'literary' language

The authors were all Jain monks and a reasonable sprinkling of their theological and learned terms is also expected Religious affiliation is responsible for a small percentage of Sanskrit and Prakrit loanwords also

On the whole, as we have pointed out in our discussion of the forms of our poems, the Kāka, and prominently the Rāsa were forms of popular literature in OWR They were primarily and solely written for the consumption of moderately educated or uneducated laity Hence the language employed represents a norm commonly used for popular literature of the times To use a familiar terminology from Descriptive Linguistics with sufficient justification, the language of our MSS could by and large, be taken to represent the Common Core' of Old Western Rājasthānī curren during the 15th century V S.

PLAN AND SCOPE

THE PLAN

1 7 An examination of the language of our specimens reveals that the character of the language is not homogeneous We find the following different types of elements intermixed —

1 Archaic elements or solecisms or archaisms
2 Modern elements or innovations
3 Normal elements or standard forms

The archaic elements consist of Sanskrit, MIA and Late MIA words, expressions and forms, partly brought in to suit metrical exigencies

Secondly, as our MSS are not autographs we could naturally expect the transmission of the text to be not very faithful to the original This is a general characteristic of OWR Mss In such a case, some comparatively new or modern forms also have crept into the texts, and they represent the second category which is not normal

The third category is, of course, the normal material Before starting on an analysis of the language of our texts, therefore the first two elements, viz the archaic and the modern had to be carefully sifted out and separated This was essential for a study of the norm of the language

An analysis of the Orthography of the Mss and the Metrical Changes involved is made first of all

This is followed by a study of the sounds of the language from the point of view of historical evolution The analysis of Sounds is preceded by a brief account of the sound system of the previous stage and, departure or development from that stage is described systematically

A brief resumē of Late MIA grammar is then presented This is followed by a systematic analysis of the normal forms of the text from the point of view of historical evolution

SCOPE OF THE WORK

1 8 This is a study of the literary language ordinarily used in popular poetic compositions of OWR during the Fifteenth Century V S

REFERENCES

CHAPTER I

[1]See 1 3, Dates of the Mss

[2]Same field TESSITORI, DAVE, BENDER

[3]Cognate fields TURNER, BLOCH, CHATTERJI BHAYANI, PANSE

[4]Published in the Indian Antiquary 1914-16 Bombay

[5]His thesis for Ph D Degree for the University of London Published by The Royal Asiatic Society, London

[6]Bālāvabodha to Upades'imālā of Nanna Suri, composed in 1543 V S (1486 A D)

[7]Published in Transactions of the American Philosophical Society, Philadelphia, 1951

[8]All published in Prācina Gurjara Granthamālā M S University, Baroda

[9]Published in the Gaekwar Oriental Series, Baroda It includes Vidyā vilasa Pavāḍo also, a work by Hirāṇamdasūri one of our authors

[10]Singhi Jain Series, Bhāratiya Vidyā Bhavan, Bombay The work has special linguistic value for our study, since it is written in Late Apabrams'a of the Western variety, preceding our period of OWR

[11]Representing Bengali, Old Kosali, Marāthi, Awadhi, Assamese, Konkaṇi Old Maithili and Old Marāthi respectively

[12]These are four lectures delivered by CHATTERJI at the Rajasthan Vis'va-Vidyāpitha, Udaipur 1947

[13]These rāsas had originally been published in the Prācina Gūrjara Kāvya-Samgraha edited by DALAL and published in the Gaekwar Oriental Series BHAYANI s edition is a new critical edition with brief linguistic notes

[14]Though called Nepali Dictionary, it is an etymological dictionary of almost all the NIA languages Published by Kegan Paul Trench Trubner London 1931

[15]Published by the Yale University, New Haven, U S A 1931

[16]See 1 3 and 1 4

[17]cf Bhāratiya Vidyā, Vol II No 3, October, 1942 Pages 313-14

[18]Formerly Hon Director, Bharatiya Vidya Bhavan, Bombay now

Hon Director, Rajasthan Oriental-Research Institute, Jodhpur
Hon Member, German Oriental Society

[19]Vide S 36 2

[20]Vide K 53 4

[21]Vide V 100 4

[22]Vide Ku 42 2

[23]cf Bhāratiya Vidyā, Vol II-No 3, October, 1942, Pages 313-16

[24]M D DESAI : Jain Gurjara Kavio, Vol I II and III

[25]Same as [23]

[26]Same as [24]

[27]cf DESAI Jain Gurjara Kavio, Part I Pages 37-41, Part III-Vol Pages 1487 88, Part III-Vol 1, Pages 446-52

[28]cf Indian ntiquary Feb, 1914 Page 26

[29]cf Gurjara Rāsāvali G O S

[30]cf Texts - Sthūlibhadra Kāka

[31]cf Texts - Kumārapāladeva Rāsa

[32]cf Texts - Vastupāla Tejapāla Rāsa

[33]cf Texts - V 20 1

[34]cf Texts - V 11 2

[35]cf Texts V 11 1

[36]This form as well as the form Dūhā Mātṛkā were devices in poetry to learn the alphabet They are very popular in OWR literature of our period also cf Prācina Gurjara Kāvya Samgraha - Dūhā-Mātṛkā Caupai

[37]cf Lalita-Vistara Rajendralal Mitra, Adhyāya X, Page 145 Asiatic Society of Bengal, Calcutta 1877

[38]cf Rāsa ane Garabā R V Pathak and G Panchal published by N M Tripathi & Co (P) Ltd, Bombay

[39]ibid

[40]cf Pṛthvicandra Caritra or Vāgvilāsa (1478 V S) (1421 A D) published in Prācina Gūjarāti Gadya Samdarbha, ed Muni Jinavijayaji, Ahmedabad 1986 V S (1929 A D)

[41]cf Bloch and Trager An Outline of Linguistic Analysis Baltimore Linguistic Society of America, 1942

II ORTHOGRAPHY

2 1 OWR orthography is notoriously erratic A particular word is spelt differently not only in different MSS, but even in the same MS Thus, to a very great extent the problem of the critical editor of OWR tests, is Orthographical, to say the least about its importance Vagaries of orthography occur in he main, due to the following reasons —

1. Defective alphabet
2. Defective calligraphy
3. Dialectal variation
4. Modernisation
5. Scribal ignorance

2 2 When new sounds are developed in a language and no new characters are developed to represent them in writing there is a tendency to express the new sounds also by means of the characters which represent their phonetic near equivalents This being a makeshift method, results sometimes in the sacrifice of quality, and sometimes quantity of the original sounds

2 3 Hurried careless and obscure handwriting also could become a fruitful source of confusion, when textual transmission completely depended upon hand to hand copying on the part of successive generations This applied to copyists who were ignorant of the language of their originals On the other hard an educated copyist was liable to alter the text if he claimed some literary interest

Moreover, the language of OWR texts of our period was, in certain particulars, not far removed from the spoken language of the day, the latter subtly but constantly changing from generation to generation The ordinary scribe, naturally would substitute for the original form a developed or dialectal form which differed very slighty from the original, but different it was all the same This substitution was hardly a conscious process and the modernisation of a text in trasmission thus worked imperceptibly in a random fashion Our MSS also are at times far removed from the dates of the composition of the originals and we, therefore, find in the same text an admixture of old and relatively developed or later features

Such are the manifold problems which OWR orthography poses

before the critical editor of a text or a researcher in language [1]

2 4 We have accordingly divided the orthographical peculiarities of our texts under the following main heads —

I—Some calligraphic peculiarity due to which certain sounds are liable to be mis-read or mis interpreted

II—Spelling blunders —

(a) Ommission of the vowel signs like the U-hook ' or the sign of i 'ि' etc, or putting them on an adjacent syllable

(b) Ommission of letters

(c) Change of place of letters in a word

(d) Substitution of different syllables

III—Substitution of vowel —

(a) Long for short—

(1) Lengthening under the influence of following ya

(2) Other cases

(b) Short for long

(c) Other cases of vowel substitution

IV—Nasalization

V—Ya s'ruti and va s'ruti

VI—Consonant substitution

The following are a few examples observed in our texts '—

2 5 Calligraphic peculiarity due to which certain sounds are liable to be mis read or mis interpreted Better manuscript-material would eliminate many of these

The dot of anusvāra ( ) on (इ) at certain places, notably in the A MS of Kalikāla Rāsa is put so closely near the head stroke that it is liable to be mis read as (ईं) Examples—

jāṇii K 3 2 जाणीइँ	hāṇii K 3 2 हाणिइँ	disai K 5 2 दीसइँ	pālai K 8 1 पालइँ
jāṇai K18 1 जाणइँ	balatai K 21 1 बलतइँ	lekhai K 21 1 लेखइँ	mānai K 21 2 मानइँ
heṭhii K 21 1 हेठिइँ	bolai K 26 4 बोलइँ	karai K 27 1 करइ	
callāvai K 31 2 चल्लावइँ	ghālai K 39 2 घालइँ	vaḍai K 44 1 वडइँ	

2 6 Spelling blunders —

a) Ommission of vowel-signs Examples —

mamtriha मन्त्रिह	(mamtrihi) (मन्त्रिहि)	V 99 5	jāṇa जाण	(jāṇi) (जाणि)	S 18 1
bhūla भूल	(bhūli) (भूलि)	S 40 1	ballai वल्लइ	(bullai) (वुल्लइ)	V 48 1
saha सह	(suha) (सुह)	V 100 5	ja ज	(je) (जे)	K 25 1

b) Vowel sign wrongly put on adjacent syllable, Examples —

suha सुह	(sahu) (सहु)	S 30 2	saṇui सणुइँ	(suṇai) (सुणइँ)	K 33 1
Vahurai वहुरइ	(Vuharai) वुहरइ	V 63 1			

c) Ommission of letters Examples —

ca (ra) ṇihi च (र) णिहिँ	V 63 1	ka (pā) saha क (पा) सह	V 53 2
bhava pā(sa)ha भव पा(स)ह	V 53 2		

d) Change of place of letters in a word Examples —

piyārā पियारा	(pirāyā) (पिराया)	K 38 2	sahiyavi सहियवि	(sahivi ya) (सहिवि य)	Ku 39 3

e) One consonant written for another Examples —

maliṇi मलिणी	(naliṇi) (नलिणी)	V 59 1	mūra मूर	(tūra) (तूर)	V 85 2

f) Wrong spelling Examples —

s'yoka श्योक	(s'oka) (शोक)	K 46 2	deva-dravyi देव - द्रव्यि	(deva dravya) (देव - द्रव्य)	K 44 3
marayyāda मरय्याद	(maryada) (मर्याद)	K48 1	bharūacchi भरूअच्छि	(bharūachi) (भरूअछि)	V 96 3

2 7 Substitution of vowel,

(a) Long for short

1) Lengthening before —ya[2]

This tendency is quite wide-spread and established in our MSS as also in other OWR texts round about this period[3] It, therefore, leads us to think that the practice must be having some basis in actual pronunciation

As —iya of Apabhramśa has developed into —ī in the stage succeeding the one represented by our texts, it is very probable that the spelling of -iya in our texts, attempts a compromise between the traditional spelling iya and the likely actual pronunciation wherein the final syllable was slurred and the preceding vowel was lengthened. Examples —

Past passive participles —

	uddharīya उद्धरीय	karāvīya करावीय	karīya करीय	kārāvīya कारावीय
	kārīya कारीय	kīya कीय	kīyā कीया	gamjīya गजीय
	callīya चल्लीय	cālīya चालीय	dharīya धरीय	paravarīya परवरीय
	pāmīya पामीय	bharīya भरीय	mohīyā मोहीया	rahāvīya रहावीय
	likkhāvīya लिक्खावीय	lopīya लोपीय	varīya वरीय	vārīya वारीय
	vāsīya वासीय	vittharīya वित्थरीय	vihārāvīyā विहरावीया	vecīya वेचीय
sajjīya सज्जीय	sarīya सरीय	samcarīya सचरीय	samharīya सहरीय	simgārīya सिगारीय

Absolutives —

āṇīya आणीय	karīa करीय	caḍīya चडीय	carīya चरीय
āvīya आवीय	calīya चलीय	dekhīya देखीय	namīya नमीय
nāsīya नासीय	paisīya पइसीय	milīya मिलीय	vistārīya विस्तारीय
sambhārīya सभारीय	sārīya सारीय		

Feminine substantives and adjectives in —iya —

aṇathamīya	anupamadevīya	abhinavādevīya	
अणथमीय	अनुपमदेवीय	अभिनवदेवीय	
ākhaḍīya	kiddhīva	kumāradevīya	
आखडीय	किद्धीय	कुमारदेवीय	
kūḍīya	khoṭīya	gūḍīya	
कूडीय	खोटीय	गूडीय	
ghaṇīya	jisīya	taruṇīya	
घणीय	जिसीय	तरुणीय	
ṭālīya	tilaṃgīya	devīya	
टालीय	तिलगीय	देवीय	
pagathīyaī	paddhaḍīya	bāpaḍīya	
पगथीयई	पद्धडीय	बापडीय	
būḍatīya	bherīya	mahīyali	
बूडतीय	भेरीय	महीयलि	
mūrativaṃtīya	moraḍīa	rulīyāmaṇī	
मूर्तिवतीय	मोरडीअ	रुलीयामणी	
macchīyā	lalaṭādevīya	lihaḍīya	
मच्छीया	ललटादेवीय	लीहडीय	
vāṇārasīya	vātaḍīya	sakhīya	
वाणारसीय	वातडीय	सखीय	
sarasīya	sahīya	sāvīya	
सरसीय	सहीय	सावीय	
suralacchīya	surahīya	seṇīya	strīya
सुरलच्छीय	सुरहीय	सेणीय	स्त्रीय

Masculine substantives —

arīya	asīya	kavīya
अरीय	असीय	कवीय
kavīyaṇa	carīya	chīyāsii
कवीयण	चरीय	छीयासीइ
jugīya	tapasīya	dhaṇīya
जुगीय	तपसीय	धणीय
pāṇīya	bhavīya	hīyaḍai
पाणीय	भवीय	हीयडइ
pīāṇaũ	sahīā	
पीआणउँ	सहीआ	

Verbal forms & present participles —

panamiyai	posiya	diyamtā	diyamto
पणमीयइ	पोसीय	दीयतां	दीयतो
dahiā	nahiya	niya	
दहीमा	नहीय	नीय	

Examples of -u lengthened —

tihūaṇa	bahūa	bahūya	
तिहूमण	बहूम	बहूय	
sabūa	sahūi	sahūai	sittūyakāra
सहूम	सहूइ	सहूमइ	सित्तूयकार

2) Other cases of lengthening —

appio	macchali	rākhisa	lihāvau
मप्पीमो	मच्छली	राखीस	लीहावउ

Traditiona spelling accounts for the lengthening in the following examples where short is required —

dūi	nisānā	būjhāvai	pūjjimtai
दूइ	नीसाण	बूझावइ	पूज्जतइ

(b) SHORT FOR LONG

Examples of short written in MSS where long is required —

kisū	kamdoi	gahiu	guṇataṇū
किसु	कदोई	गहिउ	गुणतणु
ghaṇū	chāyū	jāi	jāī
घणु	छायु	जाइ	जाईं
jāṇū	joi	tilakhhū	tu tū
जाणुं	जोइं	तिलखुं	तु तुं
dii	dii	dhari	dhūriu
दिइ	दिइं	धरि	धुरिउ
naccāviu	payāsiu	pahilū	pahutu
नच्चाविउ	पयासिउ	पहिलु	पहुतु
pūṭhi	mārii	vadhāvii	viṣaya taṇū
पुठि	मारिइं	वधाविइं	विषय-तणु
hū	hūū		
हुं	हुउं		

In all these cases if we substitute the following earlier forms res pectively, the metrical need is satisfied, viz —

kisaū	kamdoia	gahiau	guṇataṇaū
किसउं	कदोइम	गहिमउ	गुणतणउं

ghaṇaū घणउँ	chāiu छाइउ	jāyai जायइ	jāyaï जायइँ
jāṇaū जाणउँ	joyaï जोयइँ	tilakhaū तिलखउँ	tuu tuū तुउ तुउँ
diai दिग्रइ	diaï दिग्रइँ	dharia धरिग्र	dhūriau धूरिग्रउ
naccāviau नच्चाविग्रउ	payāsiau पयासिग्रउ	pahilaū पहिलउँ	pahutau पहुतउ
pūṭhii पूठिइ	māriaï मारिग्रइँ	vadhāviaï वधाविग्रइँ	viṣayatanaū विषयतणउँ
huū हुउँ	hūaū हूग्रउँ		

This leads us to think that probably the actual pronunciation required to be represented in writing, belonged to a stage between the above two and was long, but as the traditional orthography was inadequate to represent its phonetic value exactly, characters re- present its phonetic value exactly, characters representing the phonetic near equivalents were used Hence the anomaly

(c) Other cases of VOWEL-SUBSTITUTION —

-i- for -a-	sāsaṇidevi सासणिदेवि	(sāsaṇadevi) सासणदेवि
e- for -i-	jeṇa-gāyaṇa जेण-गायण	(jiṇa-gāyaṇa) जिण गायण
	dhare (dhari) धरे धरि	lahamte (lahamti) लहते लहति
	karase (karasi) करसे करसि	divase (divasi) दिवसे दिवसि
	dhure (dhuri) धुरे धुरि	pamce (pamcai) पचे पचइ
	race (racai) रचे रचइ	ramjivae (ramjivai) रजिवए रजिवइ
	vayaṇe (vayaṇi) वयणे वयणि	
-o- for u-	raso (rasu) रसो रसु	

2 8 NASALISATION

a) Omission of the nasal dot Examples —

chaḍai (chaṃḍai) pūchamtā (pūchaṃtā hau (haũ)
छइइ छइइ पूछंता पूछतां हउ हुंउ

b) Uncertainty of the place of the nasa —kāi काइँ

Also cf under Morphology, forms of Neuter Singular with the ending -u, and present Indicative 3rd Person Plural with or without anusvāra

c) The final -i (इ) unattached to a consonant, had a tendency to be written as -ī (ई)

The fact of the ommission of the nasal dot where it is historically justified, is indicative of a very weak nature of nasalisation or of dialectal difference in pronunciation

On the other hand, numerous words ending in a post-vocalic -i (e g Extended Instrumental, and Present Indicative 3rd Person Plural forms) were nasalised on the final syllable On the analogy of these words, the scribes seem to have inserted the nasal dot over the final -i of other forms also, even when there was no historical justification for it [4]

2 9 YA S'RUTI AND VA-S'RUTI

1 Examples of va s'ruti being rare to our period are not observed in our texts

2 Ā ya s'ruti

All examples under 2 7 1) above-lengthening before-ya are examples of ya s'ruti

this is a most common phenomenon met with in the texts of our period Hundreds of examples are strewn over each of our poems Hence they are not separately listed [5]

2 10 CONSONANT SUBSTITUTION

a) Generally s (ष) appears to stand in place of kha- (ख) We have amended it in our critical text wherever necessary

b) -ya for -i Examples —

pāṇiya pubhaviyā bhamaya
पाणीय पुहवीयँ भमय

mahiya yaṇa (ṇai) samariya hiyaḍaya
महीय ए ए समरीय हीयडय

c) -ya for -ja Examples —
yama yama (jama jama)
यम यम जम जम

d) -ṅg for -n Examples —
ṅgaśala (naśala)
ङश्चल नश्चल

e) -ṇ for -n . Examples :—
ṇara (for nara)
णर नर

f) -ś for -s Examples —
śarisava (sarisava)
शरिसव सरिसव

VARIANTS

2 11 An analysis of the different variants in our MSS also, confirms the trends disclosed by the Orthography

III. METRICAL CHANGES[1]

3 1 To meet metrical exigencies, the authors were either forced to use archaic words and forms or had to resort to the introduction of a slight change now and then in the current form of words This was done when there was a discrepancy between the actual and required quantity; or, when there was a slight phonetic difference between the two words required to be rhymed The change resulted into one of quantity or slight distortion of form of the original word Such metrical changes were at times directly shown by changed spelling, but at others the traditional spelling was preserved, and the metrial distortion was to be surmised from actual recitation only In our critically constituted text in all cases of metrical discrepancy of quantity, the original spelling has been left undisturbed and the required metrical quantity is indicated when convenient, by supplying the diacritical marks '-' and '˘' for long and short respectively, over the discrepant syllable

3 2 The following are the type of metrical changes observed in our texts —

I—A light syllable is made heavy by

- a) Lengthening
  - 1 Shown in the MS
  - 2 Not shown in the MS
- b) Strengthening
- c) Gemination

II—A heavy syllable is made light by

- a) Shortening
  - 1 Shown in the MS
  - 2 Not shown in the MS
- b) Change of anusvāra into nasalisation

III—U e of archaic forms necessitated by rhyme or metrical quartity

Some of the examples obseived in our texts are detailed below —

3 3 a) Light syllable made heavy by lengthening

i) Shown in the MSS

kahā कहा	kāi काई	dharei धरेई	paṇamei पणमेई
pāmei पामेई	bhāṇū भाणू	bamdhiya बधीय	vakkhāṇii वक्खाणीइ
varisa वरीस	vasahiya वसहीय	vivarei विवरेई	vivasāi विवसाई
samariya समरीय	samarei समरेई	hiyāli हीयाली	

ii) Not shown in the Mss

ajāṇa अजाण	ati अति	anamta अनत	abūya अबूय
ujhāhiṇau उझाहीणउ	upagāra उपगार	upanna उपन्न	upāi उपाई
kacau कचउ	kaṭhora कठोर	kalikāla कलिकाल	kahā कहा
kahi कहि	koi कोइ	krodha क्रोध	gamāra गमार
guṇavamta गुणवत	gūjha गूझ	cariya चरीय	cāliyau चालियउ
cora चोर	camcala- चचल	chehu छेहु	jiṇihi जिणिहि
jou जोउ	jhūjha झूझ	ḍuliya डुलीय	taruṇi तरुणि
dasarathaha दसरथह	diddhau दिद्धउ	duriyahā दुरियहँ	dhari धरि
dhou धोउ	na न	niya- निय	nehu नेहु
para kajū पर-कजू	pāṭi पाटि	pātrisai पांत्रीसई	bahūa बहूअ
bihū बिहुँ	bhitari भितरि	madu मदु	mana मन
marayāda मरयाद	liddhau लिद्धउ	lina लीण	loka लोक
vakhāṇa वखाण	virodha विरोध	visa विस	visāla विसाल

s'yoka स्योक	sai सई	sau सउ	sacau सचउ	
sahi सहि	sahui सहुइ	sahūa सहूअ	suramgi सुरगि	
haṭhavāda हठवाद	hīṇa हीण	huā हुआ	hūa हूअ	hūu हूउ

b) Light syllable made heavy by strengthening Examples —

cammamae चम्ममए	tullae तुल्लए	dhārae धारए	bullae बुल्लए
loe लोए	vārae वारए	heva हेव	

c) Light syllable made heavy by gemination of the immediately following nasal e g

amnai अनइ	sammeyasihara - सम्मेय सिहर	sammosaraṇa सम्मोसरण

3 4 Heavy syllable made light

a) by shortening

i) shown in the MSS , Examples visa (vīsa)

ii) not shown by the MSS and hence, shown in the critical text diacritically marked '˘ = light Examples —

aḍhāi अढाई	anukrami अनुक्रमि	amhi अम्हि	amhe अम्हे
ariṭṭhanemi अरिट्ठनेमि	āropi आरोपी	āsaṇavaṭṭa आसणवट्ट	
āsarāja आसराज	āheḍau आहेडउ	uppajjai उप्पज्जइ	ūtārisu ऊतारिसु
eku एकु	egavisa एगवीस	evaḍau एवडउ	ehu एहु
karase करसे	kāi काई	kāpaḍi कापडी	kirati कीरति
koi कोइ	koi कोई	koiyai कोईयइ	khoṇi खोणी
guruyāi गुरुयाई	gūjarāta गूजरात	cauvisa चउवीस	cūnaḍie चूनडीए
jāṇiya जाणिय	jūya जूय	jeṇa- जेण	jovamtu जोयतु

tıratha	tıham	teha	tehe
तीरथ	तीहँ	तेह	तेहे
toı	thıyām	dıvase	dıvāyaṇı
तोई	थियाँ	दिवसे	दीवायणि
dıvālıyaham	dūtı	dhamma	dhare
दीवालियहँ	दूती	धम्म	धरे
dhure	dhūya	dhūratı	nārı
धुरे	धूय	धूरति	नारी
nısāṇa	padıkkamtā	paṇameı	pūjjamtaı
नीसाण	पडिक्कता	पणमेई	पूज्जतइ
pamce	pamcottara	būjhāvaı	bhaṇaı
पचे	पचोत्तर	बूझावइ	भणइ
bharūacchı	maggı	macchalı	melāvaı
भरूअच्छि	मग्गि	मच्छली	मेलावइ
race	ramjıvae	raso	rāu
रचे	रजिवए ,	रसो	राउ
rıddhı	lahamte	lādūım	lıhāvau
रिद्धि	लहते	लाडूइँ	लीहावउ
lekhsalā	vaddā	vayaṇe	visotera
लेखसाला	वड्डा	वयणे	विसोतेर
vısala	sacchohem	samareı	sahı
वीसल	सच्छोहें	समरेई	सही
sācau	sātasaım	samkhyā	sūrıpada
साचउ	सातसइँ	सख्या	सूरिपद
hemasūrı	hūu		
हेमसूरि	हूउ		

by ommission of a syllable e g tıhuṇapāla Ku 40 1
तिहुणपाल

by samdhı e g thıaṇasaravı (thıa+aṇasaravı)
थिग्रणसरवि थिग्र+ग्रणसरवि

by change of anusvāra into nasalisation Examples —

ahamkāra	kumbha	mamḍalıka	hırāṇamda
ग्रहँकार	कुँभ	मँडलिक	हीरणँद
raṇa-ramgı	samghapatı	samgha-rakṣaṇa	samghı
रण-रँगि	सँघपति	सँघ रक्षण	सँघि

samsāra संसार	settumja सेत्तुंज

3 5 Use of archaic forms to suit metrical quantity or rhyme.

i) at the end of a pāda Examples —

Karesi करेसि	panamei पणमेइ	pāmei पामेई	bolāvesi बोलावेसि
rāso रासो	nivāso निवासो	viogo विप्रोगो	applo अप्पीओ
thapplo थप्पीओ	bhamamti भमंति	samti संति	talamti टलंति
phalamti फलंति	vasamti वसंति	gāyamti गायंति	pāmti पामंति
vatthupālam वत्थुपाल	visālam विसाल	lahamti लहंति	varnamti वर्णंति
ramgenam रंगेण	camgenam चंगेण	dātāram दातार	kattāram कत्तार
caritta चरित्त	jatta जत्त	evamkārai एवंकारइ	vivahappari विवहप्परि
uppari उप्परि	nāso नासो	vināso विणासो	vicāro विचारो
ācāro आचारो	dharei धरेई	vivarei विवरेई	karamti करंति
jamti जंति	calamti चालंति	bullamti बुल्लंति	bhijamti भीजंति
lagga लग्ग	magg मग्ग	jaramti जरंति	kahamti कहंति
mūkamti मूकंति	vistāramti विस्तारंति	humti हुंति	vipasamti विणसंति
tullae तुल्लए	bullae बुल्लए	dhārae धारए	vārae वारए

ii) in the body of a pāda · Examples —

cammamae
चम्ममए

REFERENCES

CHAPTER II

f Bhāyāṇı & Munı Jınavıjaya ı Samdes'a - Rāsaka, Introductıon • rthography, Pages 2-7

so Bhāyānı Pauma-carıu Introductıon (Vol. I), sectıon on Orthography

bıd

f Dave Pages 14-16

f Tessıtorı art 28

lso Bhāyānı Samdes'a-Rāsaka, Pages 5 6

CHAPTER III

Bhāyāṇı Samdes'a-Rāsaka, Pages 7 8

do- ı Sectıon on Metrıcal Changes ın Introductıon to 'Pauma Carıu'

कवि-देपाल-कृत
स्थूलीभद्र-काक
(रचना स० १४९१ वि० पूर्व)

[ऐं०] भले भलेरी अक्षरह[1] बावनह[2] धुरि[3] एह ।
आगलि मीडउं दस-गुणउं[4] अंकनणी परि एह ॥ १
गुरुआ अकनणी परि एह† ॥

[॥] गुरि[5] गुरुयाइ दूइ[6] लीहडीय गुण-पत्थार[7] विसाल ।
थूलिभद्द[8]-मुणिवइ-चरिउ[9] कहइ[10] सुकवि देपाल ॥ २

[क] कमल-नयण वर-नर-रयण रूपि[11] मयण अवतार[12] ।
कामिणि पूछइ "कांइ प्रिय[13]! लीधउ सजम-भार[14]? ॥" ३

[ख] "खणि-खणि त्रूटइ आउ घणि[15] जीविय जुव्वण[16] जाइ ।
खामोदरि[17]! मनि[18] अम्हतणउ[19] इणि[20] गुणि[21] दीख सुहाइ ॥ ४
सुदरि! इणि गुणि दीख सुहाइ† ॥"

[ग] "गहिला बोल न बोलीइ[22] ए थूलिभद्द! अवधारि ।
गारिहत्थ[23]-धम्मह[24] समउ धम्म न[25] इणि ससारि ॥ ५
[गुरुआ०]

[घ] "घरि वइठा[26] ज जंपीइ[27] ए त परमत्थ म जाणि ।
घारीतां विसया-विसिहिं सील[28]-अमी निरवाणि ॥" ६
[सुदरि०]

---

1 B आसरह । 2 B बावना । 3 B धरि देह । 4 A गुणु । † This Line does not appear in C । 5 B गुरय । 6 B इुइ । 7 B प्रस्तार । 8 A थूलभद्द । 9 B मणिवर-चरिय । 10 B कह । 11 B रूप । 12 B अनतारु । 13 B काइ प्रीय । 14 B भारु । 15 B खणि ख[णि] खूट आउ । 16 B यौवन । 17 A वामोदरि, B खमोदरि । 18 A मुनि । 19 B अमृततणइ । 20 A इण । 21 B गणि । † This Line does not appear in C । 22 A बोलीजइ । 23 B गारहद्द । 24 B धमह । 25 B नयण । 26 A विइठा । 27 A जपिय । 28 A सीयल ।

[ङ] "ङञ्चल[1]-मन भरथेसरहिं[2] आपइ आप जोयतु ।
ना(डा)ण[3] ऊपनउ[4] सीलविण साचु[5] कि जूठउ[6] कतु[7] ? ॥" ७
[गुरुआ०]

[च] "चक्कहिय भरतेसरिहिं[8] जिणी परि पामीय[9] सिद्धि ।
चालंता तिणि पगथीयइ[10] समउ अनेरउ[11] सुद्धि[12] ? ॥" ८
[गोरी०]

[छ] "छण म करिसि वर वीनवउं[13] आवी वात विरामि ! ।
छाया-तरुयर मूकि[14] प्रिय ! हुंउ किम होइसु सामि ? ॥" ९
[गुरुआ०]

[ज] "जर[15]-†रक्खसि[16] जव आविसिइ ए तव नासेसिइ[17] नेह्[18] ।
जाणपणउं[19] तां[20] जाणि-[य]ए[21] जव लगि[22] जुव्वण[23] एह ॥" १०
[गोरी०]

[झ] "झलहलत कचन-रयण हउ[24] नवि मागउ देव ।
झाण-मिसिइ[25] पाखड प्रिय तु म न*मांडिस[26] हेव[27][28] ॥" ११
[गुरुआ०]

[ञ] "ञर निरतु[29] तइ बोलीउ आप-सरीखउ सुद्धि[30] ।
न्या(ञा) इंतउ[31] तुम्ह कुलतणीय †पुहविइ[32] एह प्रसिद्धि ॥" १२
[गोरी०]

---

1 B निश्चल । 2 B भरथेसर । 3 B ज्ञान । 4 A ऊपन्नउ । 5 B साचउ । 6 B जूठं । 7 B कहतु । 8 B भरथेसरह । 9 A पामी । 10 B पगथीह । 11 B अनेरु । 12 B सुधि । †† *Not found in* C । 13 B विनवउ । 14 B तइ तजीअ । 15 A रक्खसि । 16 B जररकस । 17 B नासेसि । 18 B सुनेह । 19 B जाणपणु । 20 A तां । 21 A जाणिय । 22 A जगि । 23 B यौवन । 24 B हु । 25 A मसिइ । 26 A खडसि । 27 B मंडिस । 28 B देव । 29 A जरती । 30 B सुधि । 31 B ज्ञाइ कुलधर तुम्हतणा ए । 32 A पुहवइ , B पहविइं ।

[ट] " टगमग जोइसि[1] तु जि प्रिय रहि[3]-तु च्यारइ मास ।
टालेविणु[4] सचि आखडीय पूरिस निज[5]-मन[6]-आस ॥" १३
[गुरुआ०]

[ठ] " ठग-विद्या लागइ[7] नहींय सुणि सुणि सुंदरि सारु[8] ।
*ठाकुर[9] जिण वलचत[10] अम्ह महा-मत्र-नवकारु ॥" १४
[गोरी०]

[ड] " डरु[11] छडवि वहु वरव[12]-धरे सील ऑरोपि[13] सु जाम ।
डाहिम तां सचि[14] छाजिसिइ[15] मयण[16] न[17] जागइ जाम ॥" १५
[गुरुआ०]

[ढ] " ढणहण[18] रोसिइ वापडीय मयण-घरिणि[19] रति-प्रीति ।
ढालिसु[20] अग अनगतणा माडिसु[21] अभिनव प्रीति ॥" १६
[गोरी०]

[ण] " णव[22]-णव जोवणि[23] इणपरे[24] नदिसेण-मुणिराउ ।
ना(णा)सतउ छूटउ नहींय कन विमासण-ठाउ ॥" १७
[गुरुआ०]

[त] " तस प्रतिबोधतणी सकति तउ नवि जाण[25] गमारि ।
तारतउ दस-दस दिवसे[26] पहुतु पडलइ पारि ॥" १८
[गोरी०]

---

1 B जोइसु । 2 B रहण । 3 B रहिया । 4 B टालेविण । 5 B जम । 6 B मनि आसु । 7 B नवि लागसिइ ए । 8 A सार । 9 A ठकुर, B ठाकर । 10 B मनमहि अम्हतणइ ए । 11 A डर । 12 B वल धरवि । 13 B अरोपिउ । 14 B लगइ । 15 B छाजिइसिइ ए । 16 A मयन । 17 B नवि । 18 B टण रोइसि । 19 A घरणि । 20 B ढाल्सि । 21 B माडिस । 22 B नवनव । 23 B यौवन । 24 B ईणपरि । 25 B हुती इणि ससारि । 26 B दिवसि ।

* N B Both MSS A and B are incomplete MS A gives the text from 1 to 18, while the MS B gives the text from stanza 24 to 36 (incl) Hence no variants are noted for stanzas 19 to 23 (incl.)

[थ] "थवणी - मोसउ म करि प्रिय मोरउ मन तू हाथि ।
थाली परिसिउं परिहरवि चलगि म घाउलि वाथि ॥" १९
[गुरुआ०]

[द] "दो-दह (दह-दो)-सहि कला-गुणहं जाणंती काइं भूल !।
दाखि न! लगइ छ(?छ-)डइ कवणु रयण-पंच बहु-मूल ॥" २०
[गोरी०]

[ध] "धरम - धूरति तूं धूरिउं बोल अनेरा बोल ।
धात कि सातइ पालठीय ? प्रिय पालठीउ नटोल ॥" २१
[गुरुआ०]

[न] "नव - नव परि नच्चाविउं जिणी हउ (?-उ) बार वरीस ।
नाद ऊंनारिसु तस मयण सिरि नीजामिसु रीस ॥" २२
[गोरी०]

[प] "पहिलइ दीसि पयासिउं प्रिय तइ प्रेम अवाहु ।
पाछइ पुण पालसि नहींथि गुरुया एह विचारु ॥" २३
[गुरुआ०]

[फ] "फल माणउ सजमतणउ मइं पामिउं गुरु-पासि ।
फार करी केलवि[1] घरणि तुं वातडी[2] म विणासि ॥" २४
[सुदरि०†]

[ब] "बहु बोलतां[3] लाजीय[4] ए बीजा लोकह[5] माहि ।
बार-कोडि-कचन-धणीय[6] तुं[7] वातडीय[8] मवाहि ॥" २५
[सामी०]

---

1 C नेह । 2 C वात । † The endings 'सुदरि', 'सामि', 'गोरी' etc. in stanzas 24 to 34, do not appear in A 3 C बोल्ते । 4 A लाजिय । 5 C माणुस । 6 C धणि । 7 C मइ । 8 A वातडी ।

[भ] " भमरि भली परि लिद्ध रसों सो[1] संवच्छर[2] वार ।
भागउ[3] भ्रमु[4] विषयातणउ कामिणि काइ संभारि[5] ? " ॥ २६
[गोरी०]

[म] " मरमु[6] न बोलउ अम्हि किमइ[7] पणि[8] प्रिय बोलावेसि ।
माया-मदिर[9] अम्हतणीय तु[10] सीखडी करेसि ॥ " २७
[सामी०]

[य] " यम यम जण घण[11] सांसहियइ तिम तिम वीटइ[12] वाउ ।
याचक[13]-नाचण-गायणह[14] सयलह[15] इक्क[16] सहाउ ॥ " २८
[सुदरि]

[र] " रवि-तलि कोइ[17] न दिट्टु[18] मइ रहइ[19] जु विषय-विहीणु[20] ।
राउत-वट दस-वीस दिण पछइ पयासइ दीणु[21] ॥ " २९
[सामी०]

[ल] " लवता जीमइ लाडकीय[22] कांई कहइ न कोइ ।
लाज-कुल तुह[23] घरतणीय इम बोलइ[24] सहु कोइ ॥ " ३०
[गोरी०]

[व] " वर मइ विरूअउ[25] बोलीयउ[26] तु कसवट्टा-काजि ।
वारू राउत तुझ[27] समउ[28] अवर न जिणवर-राजि ॥ " ३१
[मुनि०]

---

1 C सो जि । 2 A संवत्सर । 3 C भागु । 4 A भ्रम । 5 C संभार । 6 A मरम । 7 C किमए । 8 A पण । 9 C माया अम्ह मदिरि वसइ ए । 10 C तउ । 11 C जिम जिम जणु घणु ससह । 12 C वीटइ । 13 C याचका । 14 A गायणह । 15 C सविहउ । 16 C एकु । 17 C तेउ । 18 A दिट्ठ । 19 C अच्छउ । 20 A विहीण । 21 A दीण । 22 A लाडम्यि । 23 C लाजिम अप्पह कुलतणीय । 24 C ते सयन म जोइ । 25 A वरुउ । 26 A बोलिउ । 27 C तू । 28 C जमलि ।

[श] ‘शरिसव[1][2]-पाहुडं थोडिलउ विषयतणु सुख हेलि।
शामवन्न[3] मुख म न[4] करसे अम्ह-वयणे[5] त[6] मेल्हि॥” ३२
[धार्मिकि०]

[प] “खमि खमि प्रियपसाउ करि[7] मइ[8] कीधउ[9] अपराधु।
खार-समुद्रिहिं बूडतीय तु[10] अवलंबणु[11] लाधु॥” ३३
[सामी०]

[स] “सचराचरि जयवतु[12] जगि थूलभद्द[13] मुनिराउ।
सालि-दालि-घृत-भोजनिहिं मयण भग्गु[14] भडिवाउ॥” ३४
[सामी०]

[ह] “हरखिहिं जासु[15] थि[अ] अणुसरवि[16] कोसवेस संमत्त[17]।
हाव-भाव सवि परिहरवि सीलु[18] सुदृढु[19] किउ[20] चित्ति[21]॥” ३५

[क्ष] “क्षमापाल भूपाल तिहिं[22] रजिय[23] इंद-नरिंद[24]।
क्षातिहिं कवि देपालु[25] भणइ सयल-सघ-आणंद[26]॥” ३६

॥ इति थूलभद्द-काक समाप्त[27] ॥ छ ॥ सं० १४९१ वर्षे
मा० व० ७ दिने झाइआ लक्षि(लिखि)त श्रा० सल्ही योग्य ॥

---

1 A शरसिव। 2 C सरिसव। 3 C साम वयणु। 4 C राखे करिसो। 5 C वयणु। 6 A ते। 7 C करी। 8 A मिइ। 9 C किउ बहु। 10 C मइं। 11 A अवलंबण। 12 A जयवत। 13 A थूलिभद्द। 14 A भग्ग। 15 C वासु। 16 A यणसरवि। 17 C संमतु। 18 A सील। 19 A सुदृढ। 20 A किय। 21 A चित्त। 22 C तहिं। 23 C रंजिउ। 24 C नरिंदु। 25 A देपाल। 26 C समलु। 27 C इति थूलिभद्द-काक समाप्त॥

देवप्रभगणि-विरचित

कुमारपालदेव-रास

(रचना वि० सं० १५ वीं शती उत्तरभाग ?)

पढम जिणिंदह नमीय पाय अनु[1] वीरह सामी ।
गोयम-पमुह जि सूरिराय मुणि सिद्धिहिं गामी[2] ॥ १

समरवि सरसति कवडि जक्ख वर देवि अंबाई ।
कुमर-नरिंदह तणउ रासु[3] पभणउ[4] सुहदाई ॥ २

॥ वस्तु ॥

चच-नंदन चच नदन,
सुणीइ गुणह संपन्न ।
पाहिणिदेवि-उअरि धरिउ मोढ-वसि उपन्न ।
पुप्फ-वृष्टि सुरवइ करइ जास जनमि उवतार ।
"चगदेव चिर जीविजिउ[5] जिण[6]-सासणि साधार ॥" ३

बाल-कालि सजम लियउ गुरु-विनय करता ।
हेमसूरि गुरु नाम दिन्न जगि जस-जयवता ॥ ४

मति थोडी गुणतणी रासि हउ कहवि न जाणउं ।
हेमसूरि-गुरुतणउ चरित किम करीअ वखाणउं ॥ ५

मेरु-खडी फरिसियइ[7] जाव मसि कीजइ सायर ।
अत न लाभइ गुणह तणउ[8] जिम चद-दिवायर ॥ ६

पहिलउ धरीइ धज-पताक गिरि-मेरु-समाणा ।
कुमर-विहारह करउ भगति सवि मंडलिक[9] राणा ॥ ७

1 A अनइ । 2 A गामीय । 3 A रास । 4 B पभणु । 5 A जीविउ । 6 B जिणि ।
7 A फरसिय । 8 B तणु । 9 B मगलकरणो ।

सोवन-थभे[1] पूतली मइ मयगल दीठा ।
सभलि कुमर-नरिंद राउ[2] जिन-पंडित बइठा ॥ ८

रायह कुमर[3]-नरिंद-राय हेमसूरि बूझावइ ।
अहेडउ वारिउ सयल-देसिं राउ[4] धम्म करावइ ॥ ९

अरिट्ठनेमि जिम कुमरपालि डागरउ दिवारिउ[5] ।
छाली घोरुड करइ वात गाडरइ[6] वधावउ ॥ १०

ससला नाचइ[7] रुलियभरे "अजरामर हूआ" ।
लहिया दहिया करइ आलि पारेवइ सहीआ ॥ ११

भइसा अनइ[8] हरिण रोझ सूयर अनु[9] सवर ।
चीत्रा कुमर-नरिंद-राजि रगि नाचइं तीतर ॥ १२

जू अन माकुण[10] लीख कोइ किमहइ[11] नवि मारइ ।
हरिणा[12] हरिणी करइ केलि सुखि[13] हेमसूरि वारइ ॥ १३

लावां लवइ[14] पंजरइ[15] थिया सुखि[16] अच्छइ[17] भूतलि ।
सूडा[18] नवि पजरइ थिया पुण नाचइं सीतलि ॥ १४

काबरि अन्नइ भणइ "साभलि तउ[19] सारइ" ।
"पाणीमाहि जि मच्छली[20] ए लोधा नवि मारइ" ॥ १५

सारसरि सरि हास लवइ मोरडीअ वधावइं ।
"अखइय[21] होजे कुमारपाल अम्ह मरण[22] न आवइं" ॥ १६

---

1 B थभे । 2 B राय । 3 A कुसुर । 4 A राय । 5 B डागरु दवारइ । 6 A गाडरि वधावइ । 7 B नाचइ । 8 B भइसा अनइ । 9 A अनइ । 10 B मांकण लोक । 11 A कहवि न । 12 B हरणि । 13 A सखि । 14 A लवइ । 15 B पजर । 16 A सखि । 17 A अछइ । 18 B सूइडा । 19 B तू । 20 A मछली । 21 A अक्खइं । 22 B मरिणु ।

काग सरप[1] अनइ सुणह घाउ कोइ नवि घालइ ।
"न मरउ[2] कुमर-नरिंद-राजि सुखि[3] हीयडउ[4] माचइ" ॥ १७
कटेसरि चामड भणइ सांभलि[5] तउ साउगि ।
छडि न पडणह्[6] तणीय वात[7] अछि भइया[8] सावगि ॥ १८
कटेसरि आपणइ चित्ति थाकी[9] आलोची ।
"हेमसूरि-सरिसउ किसउ रोसु[10] जेह[11] न सकउ[12] पहूची" ॥ १९
वालीनाहह करहडा[13] ए वे पडणि पडता ।
छंडि न आमिख तणी आस अछि वाकुल खता ॥ २०
वालीनाहह[14] दियउ[15] गाम लीहावउ[16] वहीग ।
मांडइ[17] लाडूइं[18] करउ भगति अनइ[19] ईडरीए ॥ २१
पारधि-जीवन पोसीयए[20] बहु-पावह जोगो[21] ।
पारधि खेलत दसरथह[22] हूंउ पुत्र-विओगो[23] ॥ २२
कुमर-नरेसर निय-रज्जि आहेडउ वारइं ।
जलचर थलचर खचर जाव इह कोइ न मारइ ॥ २३

॥ वस्तु ॥

पडणि[24] टालिय पडणि टालिय, जीव-सघार ।
सूअर सबर रोझ तहिं फिरइ जेह[25] जिम मणह भावइ[26] ।
दहीआ तीतर सालहिय कच्छ मच्छ नहु मरण आवइं ॥
छाली-बोकड-गाडरहं कोइ न घालइ घाउ ।
राजु करइ जां मेइणिहिं[27] कुमरउ[28] रायह राउ ॥ २४

1 B सरप सुणहडा । 2 B मरु । 3 A सखि । 4 B हीडउ उल्लणइ । 5 B साभलि असाउगि । 6 B पडणा । 7 B टाप । 8 B भइआ । 9 B थाउकी । 10 A रोस । 11 B जस । 12 B न सकु । 13 B घाडा । 14 A वालीनाह । 15 A दिउ । 16 B लेहावउ । 17 B खडइ । 18 B लहुय । 19 B अतरइ । 20 A पोसिए । 21 B जोगु । 22 B दसरथ । 23 A विओग, B वियोगु । 24 B पट्टणि । 25 B जीह । 26 A भावहिइ । 27 A मेअणिहिं । 28 B कुमारपाल ।

जूअ-वसणि हूंउ नल-नरिंद-दमयति-विओगु[1] ।
अडवि भमता बार वरिस पांडव-मनि सोगु[2] ॥ २५

देखी दूखण जूअतणउं नवि खेलइ सारि ।
जूआरी नवि जूय रमइ नवि बोलइ 'मारि ॥' २६

मस-वसणि सोदास[3] राय पामिउ[4] दुह-सेणीय ।
दीठी नरगह तणीय भूमि नरवइ पुण सेणिय ॥ २७

आमिख-भोयणतणइ दडि वत्तीस विहार ।
राय करावइ[5] कुमुरपाल जगि तिहूअण-सार ॥ २८

दूपणि[6] मदिरा-पानतणइ जायव[7]-कुल-नासो ।
करीय[8] दीवायणि दुट्ठ-देवि बारवइ-विणासो ॥ २९

रायादेसइं नीच सवे हिव मदिरा मेल्हइ[9] ।
मतवाला नवि मद्दु[10] करइ जूय भुलीय[11] न खेलइं ॥ ३०

गणिया[12]-गमणु[13] निवारिउं ए नरवइ[14] निय-राजि ।
छडवि वेशा-वसण लोग लागा सवि काजि ॥ ३१

वेशा कीधी माइ-सरिस[15] तइ[16] कुमरउ राय ।
तां पुण पूजइं जिणह मुत्ति वंदइं गुरु-पाय ॥ ३२

वेशा-वसणिइ गमइ अरथ जो पुरिस अहन्नउ ।
पाछइ झूरइ मनह माहि जिम वणिउ[17] कयन्नउ ॥ ३३

चोरह जणणी इम भणइ "ए सांभलि वच्छ वात" ।
"निश्चइ जीवी[18] जाइसि[19] ए जइ पाडिसि खात" ॥ ३४

---

1 A विओग । 2 A सोग । 3 B सोदासि राइ । 4 B पामिय । 5 B कराविय । 6 A दूखण । 7 A जाइव । 8 A रिरिउ । 9 A मेल्हइ । 10 A मधु । 11 A भूमली । 12 B गणिका । 13 A गमण । 14 B नरपति नइ । 15 B सइय । 16 B तोहि । 17 A वणीय । 18 B जीवहउ । 19 B जाइसइ ।

दीसइ चोर न देस-माहि जिम सू[1]समि रक्कु ।
घरि ऊ[2]घाडे बा[3]र लो[4]ग ह्विव सूउ निसक्कु[5] ॥ ३५
परस्त्री-दो[6]सिहिं रावणइ[7] दिउ नर[8]गि पीआणउ[9] ।
दसरथ-नदणि रामदेवि किउं अक्ह[10] कहाणउ[11] ॥ ३६
निय-निय मदिरि भणइ नारी "सांभलि भरतार" ।
"नारि पियारिय जोअतउ[12] ह्विव जाणिसि[13] सार" ॥ ३७
रगिहिं[14] घरणी भणइ "नाह! सु[15]णि धम्म-विचारो ।
मन-सुद्धिहिं[16] ह्विव करि-न सामि! पर-स्त्री-परिहारो" ॥ ३८

॥ वस्तु ॥

जूय वारिय, जूय वारिय भस-सजुत्त ।
सुरा-पाणु[17] नवि जाणीइ[18] वेस-वसण[19] नयणे न दीसइ ।
पारधि[20] जीव न मारिइ[21] चोर कोइ दृष्टिइ न दीसइ[22] ॥
कुमरउ राउ[23] उम्मूलि तउ[24] परस्त्री-नउ परिहार ।
सातइ वसण[25] निवारि[26] करि[27] गहिउ धम्मह भार ॥ ३९
पाणिय गालइ तिन्नि वार अणथमीय[28]-करता ।
कुमर-नरिंदह तणइ राजि सावइ[29] पडिकता ॥ ४०
वड्डा सरावग थिया अछइ[30] श्रावक-विधि पालइ ।
धम्मिहि[31] लीणा राति-दिवस सहु[32] पातग[33] टालइ[34] ॥ ४१

---

1 B सुसमइ । 2 B घर उघाडइ । 3 B वारणइ, A वारणइ ए । 4 B लोए, A लोक । 5 B निसक । 6 B दोसह । 7 A रावणएहिं । 8 B नरग । 9 A पीआणु, B पयाणिउ । 10 B अक्हि । 11 B कहाणू । 12 B नारी पीआरी जोयतओ । 13 B जाणसि । 14 B रगहिं । 15 B मनि । 16 B मन-सुद्धि । 17 A सुरापान । 18 B जाणीयए । 19 B वसणिहि न । 20 A पारिधि । 21 B मारीय ए । 22 A दीसइं । 23 B राय । 24 B उमूल्तउ । 25 B वसणि । 26 B निवार । 27 B करी । 28 A अणत्थमिय । 29 B सविइ । 30 B अच्छइ । 31 A धम्महिं । 32 B सवे । 33 B पातग ते । 34 B टाल्इ ।

बहिनडली[1] बंधव भणइ "मह्म कउतिगु[2] भावइं ।
हेमसूरि-गुरुतणउ बोध अह्म भलउ सुहावइं" ॥ ४२
कुमर-विहार वदावि चालि जिण राय कराविय ।
अणहिलवाडउ कुमरपालि तिल-तिल[3] मडाविय ॥ ४३
सोवन-थंभे पूतली ए आपण जोअती ।
निरुवम-रूविहि आपणइ तिहुयण[4]-मोहंती ॥ ४४
हीरे माणिक्य[5]-चूनडीए पाथर-खड जडिया ।
निम्मल-कती-बिंब-रासि अइ-निउणे घडिया[6] ॥ ४५
भतिअ मोकलि देसि देसि बहु संघ मेलावइ[7] ।
धामी बहु आसीस दिइं रांउ जात चलावइ[8] ॥ ४६
देस-विदेसह मिलिय सघ पट्टतउ गूजरात ।
बाहड[9]-मत्री वीनवइ "सुणि सामिय[10] ! वात ॥ ४७
चउरा गूडर सघतणा नवि लाभइ पार ।
चालि-न नरवर[11] सुरठ भणी म न लाइ[12] हिव बार" ॥ ४८
दीधउ सघपति तीरथभणी पहिलउ पीआणउं[13] ।
भोली[14]-बुद्धिहिं आपणिए[15] हुं किंपि[16] वखाणउ[17] ॥ ४९

॥ वस्तु ॥

बहुंय देसह, बहुंय देसह सघ मेलेवि ।
जिण-भत्तिहिं एगमणि[18] भूमिनाहु[19] सेत्रुजि[20] चचइ[21] ।
गाइ वाइ रुलिय[22]-भरी सघ-लोक आणदि नचइ ॥

1 A बिहनडली । 2 A कउतिग । 3 A तलितलि । 4 A तिहूयण । 5 B माणके । 6 A जडिया । 7 A मलावइ । 8 A चलावइ । 9 B वाहुड । 10 B स्वामिय । 11 B चालि न सुरठ । 12 A लाइसि । 13 B पीआणू । 14 B बोली बुद्धि । 15 B आपणीए । 16 B कपि । 17 B वखाणू । 18 A एगमण । 19 A भूमिनाह । 20 A सेत्रुजि । 21 A चलइ । 22 B रलीय-भरे ।

ठामि[1] ठामि वधाविड हिव हुइं मंगलचारु[2]।
अरथहिं वरसइ मेह-जिम दानि मानि सुविचारु ॥ ५०

॥ रोला ॥

सूरिराय सिरि-हेमसूरि जिण-धम्म-धुरीणा ।
समणा समणी सहस-संख मनि[3] समरसि[4] लीणा ॥ ५१
मिलिया सावगतणा लाख धनि[5] धनद-समाणा ।
सावीय वहती सीस-कमलि गुरु-गुरुणी-आणा ॥ ५२
भेरी-भूगल-ढोल घणां घमघमइ[6] नीसाणा ।
खेला नाचइ रग[7]-भरे नव-नवा सुजाणा ॥ ५३
धामिणि[8] तरुणि दिइ रासु[9] करि सग्रह[10] आवी ।
मधुरी-वाणिहिं भणइ भास किवि कन्न-सुहावी ॥ ५४
वदी जय-जयकार करइ कइ दीहर-सादि ।
गायइं गायण[11] सत्त-सरे कवि[12] किंनर-सादि[13] ॥ ५५
चालीय गयघड माल्हती[14] झरती मद-वारि ।
खोणी[15] खणता तुरय लाख करहा सइ च्यारि ॥ ५६
राउत पायक राज-लोक अनइ मागणहार ।
सख-विवज्जिय मिलिय लोक[16] कोइ जाणइ पार ? ॥ ५७
किं[17] अह चालिउ भरत-राउ ? किं सगर[18]-नरिंदो ? ।
राया संपइ ? दसनभद ? किं कन्ह-गोविंदो ? ॥ ५८
किं वा दीसइ नल-नरिंदु[19] ? किं देवह राउ ? ।
भ्रंति[20] उपज्जइ जोयता नरवइ समुदाउ[21] ॥ ५९

1 A ठामि ठामि । 2 A सविचार । 3 B मणि । 4 A शमरसि । 5 B घणि । 6 B घुमघुमइ । 7 B रलीय भरे । 8 A तुरुणी । 9 A रास । 10 A समह । 11 A गायण गाइ रग-भरे । 12 B किंन । 13 A सादिइ । 14 A चाल्ती । 15 A क्षोणी खणता । 16 B चलिय लोग । 17 B किइ हू । 18 A सरग । 19 A नरिंद । 20 A भ्रंत्र । 21 B समदाउ ।

सघपति करतउ गामि गामि जिण-पूज अवारी ।
पहुतउ सेत्रुजि, दिइ दाण रिद्धि गणइ[1] असारी ॥ ६०
देखी हरखी सघवी रिसहेसरु[2] सामी ।
वदइ पूजइ थुणइ भावि मिलिया सवि धामी ॥ ६१
वदइ[3] रेवइ-मडणु[4] जायव-कुल-सारो ।
सीलिहिं[5] सुदर नाणवतु सिरि-नेमिकुमारो ॥ ६२
संघ-सहित पहु[6]-पूज करी राउ दाणु[7] दियतो[8] ।
वाजत[9] गाजत चालियउ[10] हरसिहिं उल्हसतो[11] ॥ ६३
वीरु[12] जुहारिय वउणथली मगलपुरि पासो ।
दीव-अजाहरि कोडिनारि पाटणि जिणु[13] पासो ॥ ६४

॥ वस्तु ॥

चडिय भूपति, चडिय भूपति[14]-नाहु सेत्रुजि ।
रिसहेसर पणमीयइ[15] नरय-तिरिय जो दुक्ख वारइ ।
तह उज्जिलि नेमि[16]-जिणु काम-कोह[17] तिहिं स्वामि वारइ ॥
मगलि[18] पाटणि वउणथलि[19] दीवि[20] अजाहरि देव ।
कोडीयनारि जुहारि करि पाटणि पहुतउ हेव[21] ॥ ६५

---

1 A गणइ । 2 A रिसहेसर । 3 A मडिय । 4 A मडणउ । 5 B शीलइ । 6 A पहूपूज । 7 A दाण । 8 B दियतु, A दीयतो । 9 B वाजित्र । 10 A चालिउ । 11 A उल्लसतो । 12 A वीर । 13 A जिण । 14 A भूपति-नाह । 15 A पणमी अनइ । 16 A नेमि जिण । 17 B क्रोध जो मोहु । 18 B मगल । 19 A वउणथली । 20 B दीव । 21 A देव ।

In B after Stanza 65, the following extra stanza is recorded, which is obviously an interpolation –

भणइ कुमरउ भणइ कुमरउ रिसह अवधारि ।
करि जोडी हू वीनवउ सामि पासि हू काइ न मागउं ॥
जिहां कुले तिहा नवि उलसिउ तिहा चक्रवइ म देउ ।
सिरि सेत्रुजइ गिरि-सिहरि वर पखीउ करेइ ।"

॥ रोला ॥

सांनिधि[1] सासणि देवितणइ संघि कीधी जात ।
पाटणि आवी नारि करइं[2] घरि घरि[3] इम वात ॥ ६६
" कीधी जं पुण जात अम्हे एहु[4] सामि-पसाउ ।
प्रतपउ कोडि दीवालियह[5] हेमसूरि-सिउ[6] राउ " ॥ ६७
कासी कोमल मगध-देस कोसबी वच्छा ।
मरहठ मालव लाड-देस सोरीपुर कच्छा ॥ ६८
सिंधु सवालख कासमीर कुरु कति[7] सइभरि ।
कान्हड-देस कान्हडिय भणइ जांणिय जालधरि ॥ ६९

॥ वस्तु ॥

मारि वारीय, मारि वारीय देस अड्ढारि ।
देस-विदेसह मेलि करि भविय-लोक जिणि जत्त कारिय ।
चउदसह चालीसह[8] राय-विहार किय रिद्धि[9] सारिय[10] ॥
मोगड[11] मूकी जेण[12] हिव जगि लीधउ जस-वाउ ।
हूउ न होसिइं[13] चिहुयुगे[14] कुमरड[15]-सरिसउ राउ ॥ ७०
त्रिहु भुवणे[16] जसु[17] कीरति[18] लई इणि गूजर-राइं ।
कृत-युग-कय-अवतारि नेव गजीय[19] कलि-वाइ[20] ॥ ७१
सहियवि भावठि[21] कम्म-दोसि जिम बभ-चकीसरि ।
देव-भूमि गिइ सिद्ध-चक्र जयसिंह नरीसरि ॥ ७२

---

1 A सानधि । 2 B करइ । 3 B घर । 4 B इह । 5 B दीवालीइ । 6 A गुरू सउ । 7 A कुती सभरि । 8 B सहस चाल्सि हिय । 9 B रिद्ध । 10 B सारीय । 11 B गागड़ । 12 A जिणि । 13 B होसइ । 14 B जुगलि । 15 A कुमुरट । 16 B भुवनि । 17 A जस्म । 18 B कीत्ति । 19 A गजइ । 20 B कलि—वायइ । 21 B सेवीय भावव कम ।

चोलिक[1]-वसी तिहुणपाल-कुल-अंबर-भाणू ।
विक्कम[2]-वच्छरि वरतत ए ग्गार नवाणू ॥ ७३

पाटि वइठउ कुमरपाल यलि भीम-समाणउ ।
मडइ रण[3]-रंगि जासुतणइ कोइ राउ न राणउ ॥ ७४

मेरु ठामह न चलइ जाव जां चंद-दिवायर ।
सेष-नागु जां धरइ भूमि जा सातइ[4] सायर ॥ ७५

धम्म[5]-विसउ जा जगहमाहि धूंय[6]-निश्चल होए[7] ।
कुमरउ-रायह तणउ रासु[8] ता नदउ लोए ॥ ७६

सूरीसर-सिरि-सोमतिलय-गुरु-पाय-पसाया ।
बुह[9]-देवप्पहगणि-वरेण चिर[10] नदउ राया ॥ ७७

पढइ गुणइ जे सुणइ रासु जण[11] हरखिइ[12] लेई ।
सविहु दुरियह करइं[13] छेह सिवपुर पामेई[14] ॥ ७८

॥ इति श्रीकुमारपाल[15]-देव-रास समाप्त ॥

1 A चुलिक्य । 2 A विक्कम । 3 B रण-रंगइ । 4 B सीसहि । 5 A धम्मह । 6 A ध्रूय । 7 A होइ । 8 A रास । 9 B वहु । 10 B रचिउ अह । 11 B जिण । 12 B हरखे । 13 B दुरियह करीय बेहु । 14 B पामेइय । 15 B इति कुमारपाल रास समाप्त ॥ संवत् १५५९ वर्षे चैत्र वदि ३ शुक्रे भुवनवल्लभगणि लखितं ॥

हीराणंदसूरि-विरचित

मंत्रीश्वर वस्तुपाल-प्रबंध-रास

(स० १४८५ वि० पूर्व)

॥ गाहा ॥

पढम-कुमारो भरहे पढमो वर-राय पढम भूपालो ।
पढम मुणिदो सुक्ख पढम जिणो देउ सघस्स ॥ १ ॥
उवसग्ग-दुरिय-दलणो अयरादेवीय कुक्खि-सर-हसो ।
सिरि-सतिनाह-पवरो सोलसमो जिणवरो जयउ ॥ २ ॥
जायव-कुल-सिंगारो जाइ-व कुल-पूइओ य नेमिजिणो ।
रायमई-परिहरणो रायमई-वल्लहो जयउ ॥ ३ ॥
नीलुप्पल-दल-वन्नो फणि-मणि-किरणेहिं मडिय-सरीरो ।
भवियाण कुणइ निचं पास-जिणो मो[क्ख] सुक्खाइ ॥ ४ ॥
कचण-कति-सरीरो सिद्धत्थ-नरिंद-वस-वर-तिलओ ।
हम्मीर-माण-महणो वीर-जिणो तम-भर हरउ ॥ ५ ॥
अन्नाण तिमर(?मिर)-हरणो आगम-किरणेहिं कुणइ कमल(?ल)व्व ।
मह हीयप्पडियोह वीरप्पहसूरि सूर(?रु) व्व ॥ ६ ॥
कमल-कमडलु-हत्था सव्व-गुणालंकिया य रूवचरा ।
आगम-पुत्थय-लीणा सुयदेवी कुणइ सानि(?सन्नि०)ज्झ ॥७॥

॥ दूहा ॥

जासु पसाइ जाणीइ सहूइ इणि ससारि ।
सा सरसइ सोहामणी समरीय हियामझारि ॥ ८ ॥
वस्तुपाल-मत्रीसरह बुलि(?ल्लि)सु रासा-बंध ।
कवियण जाणइ कविय-रस कहि किम जाणइ मुद्ध ? ॥ ९ ॥
महुयर दुदर कमल-धण-सरवर-माहि वसंति ।
महुयर माणइ कमल-रस दुदर कद्दम खति ॥ १० ॥

नियं-मदिर-मज्झिहिं वहॅय कवि कलो(?ल्लो)ल करति ।
कवियण-रजण कविय-रस विरला केइ कवनि ॥ ११ ॥
जां अविरल नवि उप्प(? ऊप०)जइ कोमल मरम कबित्त ।
ता गुणवतह गुणतणु करीइ किमउ चरित्त ॥ १२ ॥
जइ रंभा रसि अग्गली नचइ भरह-सुभेउ ।
तउ स्य गाम गहिल्लडी तालीॅय-सम न नचेउ ? ॥ १३ ॥
कवीॅय न जाणु कवीॅय-रस मूरख मनह मझारि ।
वस्तुपाल-गुणि रजीउ बुल्लिसु कवित विचारि ॥ १४ ॥

॥ गाहा ॥

जिण-सासण-सिंगारो धम्म-धुरा भार-कधरो वसहो ।
सिरि-आसराय-तणओ मतीसर-वस्तिगो जयउ ॥ १५ ॥

॥ दूहा ॥

सायरु सायरु समवडिहिं गयण गयण-सम होइ ।
वसुहतरि वस्तिग-समउ वस्तिगु अवर न कोइ ॥ १६ ॥
विनय-विवेग-विचारि गुणि दानि मानि मति-लोइ ।
वस्तुपाल-सम अवर नं हुउँ कलियुगि कोइ ॥ १७ ॥
जाणि-शिरोमणि जाणीइ वस्तुपाल सुविचारु ।
रूपवंत रसि अग्गलउ अंगिहिं अति डुड्डारु ॥ १८ ॥
कोडि पवाडा किद्ध जिण सारीॅय सामिय-कज्ज ।
वस्तुपाल वक्खाणीइ सवि सुहडह धुरि अज्ज ॥ १९ ॥
कर उब्भवि कवि इम कहइ हरखिहिं हीराणद ।
वस्तुपाल-जामलि जगति अवर न इसउ नरिंद ॥ २० ॥
गुज्जरधर वर-देस वखाणउ पट्टण अणहिलपुर तिहिं जाणउ ।
वीरधवल वाघेलउ राणउ अरि-दल-गजण अति सपराणउ ॥ २१ ॥
तसु घरि आसराय मत्रीसर सुललित कूयरदेवितणउ वर ।
चतुर चकोर च्यारि तस नदण लूणिग मल्लदेव कुल-वंदण ॥ २२ ॥
तसु कुल-गयण-सूर-शशि सुदर वस्तिग तेजपाल गुण-मंदिर ।
विहु बधवि महिमडलि आवीय धम्म-कम्म निय नामु रहावीँय ॥२३॥

वस्तुपाल-मंत्रीसर-घरणी धनु[धनु] ललतादेवीँ तरुणीँ ।
तेजपाल-घरि अनुपमदेवीँय मूरतिवंतीँय अभिनव देवीँय ॥ २४ ॥

॥ षट्पद ॥

चडप-चडप्रसाद-सोम-आँसराजे-नदण ।
वस्तुपाल सुविसाल पोरवाडह कुल-मंडण ॥
जयतसीह तसु पुत्त दानि किरि सुर-तरु जंगम ।
लूणसीह ललियगु तेजपालह अगुब्भम ॥
ए अट्ठ नाम अहनिशि अचल भावि भवीँय हीयडइ धरह ।
इह पुण्य-पुरिस-जामलि चलीँय अवर कोइ म म तुडि करह ॥ २५ ॥

॥ इति प्राग्वाट-ज्ञातीय मंत्रीस्वर ठ० - वस्तुपाल प्रबंधे षडधिकारसबद्धे जन्म संभवो नाम प्रथमो[ऽ]धिकार ॥

॥ दूहउ ॥

विहु बधवि महिमडलिहिं जे किद्धां गुरु कम्म ।
ते निसुणउ हो भवीँय-जण जिम हुइ सफलउ जम्म ॥ २६ ॥

॥ रागु धनासी ॥

पांच सहस जिणि जैन विहारु(१र) सहस अढाई महेसरा ए ।
नवसइ चउरासीँय पोसहसाल लेखसालाँ वर सातसइ ए ॥
सातसइ सित्तूँयकार बत्रीस पवर पगार ।
जिन-बिंब लक्ख-सवाउ सइ दुन्नि गरुय तलाउ ॥
सइ दुन्नि गरुअ तलाउ कारीँय पच सइ सिंहासण ।
सइ पच वेद भणंति बभण सहस इकु वरखासण ॥ २७ ॥
आसणवट्ट इकुसठ सविसाल ऍगवीँस सूरिपदि थापीँया ए ।
कारीँय चउसठि तुरक मसीति साँत सइं मढ तपसीतणा ए ॥
तपसीय मढ सइ साँत पांत्रीसइ मुनि-भात ।
सँघ पूज जीमणवार वर वरसमाहि त्रिवार ॥
वर वरसमाहि त्रिवार तोरण च्यारि मइं रुलीँयामणा ।
सइ पच सम्मोसरण पचे आगलां जादरतणां ॥ २८ ॥

जादर कंचण-कुभ चउवीस वास कूपा विहरावीॅया ए।
सहस ऍकु कापडीॅ जिमण लहति परव वहइ नितु च्यारसइं ए॥
च्यारि सउ(?सइ) चउसठि वावि सइ सात कूव सुभावि।
इक्क सउ नयरु समृद्ध जिणवर-नामिहिं किद्ध॥
जिणवर-नामिहिं किद्ध जीणिहिं सहस सुरहीॅय दिद्धउं।
त्रेसट्ठि माझीॅय जीणि जीता ईम जगि जसु लिद्धउं॥ २९॥
लिद्धउ वरस अढारहमाहि लाछितणउ जिण लावलउ ए।
बोलइ मुनिवर हीराणद वस्तिग-धॅम्म-सख्या रली ए॥ ३०॥

॥ षट्पद॥

पच सहस प्रासाद जीणि श्रावका करावीॅय।
सवा लाख जिण बिंब कणय-रयणमइ भरावीॅय॥
लेखसाल सइ सात वसति नव सइ चउरासीॅय।
माहेसर-प्रासाद सहस अड्ढाई वासीॅय।
सइ सत्त कूणअ सइ दुन्नि सर रग-चद्ध बत्रीस गढ।
च्यारि सइ वावि चउसठि अधिक सत्त सइ तपसीॅय मढ॥
दानसाल सइ सत्त सहस बभण वरिखासण।
वेद भणइ सइ पच च्यारि सइ वर-सिंहासण॥
एकवीस पद-ठवण कुभ चउवीस कणयमइ।
समोसरण सइ पच पचे अग्गल जादरमइ॥
सउ इक्क नयर जिणि नामि कीॅय सुरहि सहस इकु अप्पीॅओ।
सिरि वीरधवल पट्टिहिं पवर वीॅसलदेव जिण थप्पीॅओ॥ ३३।

इति श्रीवस्तुपाल प्रबधे धर्मसख्याह्वयो नाम द्वितीयो[ऽ]धिकार॥

समूह वस्तिग-घम्म वखाणइ कहि न सही को सख्या जाणइ।
जसु[++] उप्परि कित्तण कारीॅय सख्या जाणइ सा इक नारी॥३४॥

॥ हिव वात॥

तेहे बिहु बांधवे प्रधानपद अगीकरी अढार वरसमाहि मननइ उच्छाहि एतला पुण्य कीधां, सरस्वती प्रसादि बत्रीस बिरद लीधां। किसां ते बत्रीस बिरद?–प्राग्वाट-वश-शृगार १, अभिनवउ विश्वकर्मा-वतार २, जिन-शासन-प्रभावकु ३, सर्व-जीव-दया-पालकु ४, सदाचार-

लोक-सार्थवाहु ५, ज्ञाति-वाराहु ६, याचक-जिन(?जन)-चिंतामणि ७, उचितज्ञ-शिरोमणि ८, विवेक वयरागर ९, गभीरिमा-सागर १०, गोत्र-गोवाल ११, सरस्वती कूर्चाल १२, सरस्वती-पुत्र १३, अतिहिं पवित्र १४, सरस्वती-कंठाभरण १५, खडेराउ १६, लघु भोजराउ १७, केशी-कल-हत्थीराय-स्थापनाचार्य १८, अतिहिं आर्य १९, सांखुला-खडेराउ-मानमर्दन २०, रूपिं करीँ अभिनवउ मदन २१, सदबुद्धि-निवास २२, रकसघ-दासानदास २३, सर्व-कला-कुसलु २४, अवष्टभ-कणया-चलु २५, सखोधार-चेटनउ जेत्र जूयार २६, षट्-दर्शन-आधार २७, चउ-प-चउप्रसाद-सोम-आसराज-कुलावतस २८, श्रीकुमारदेवीय-कुक्षि-सरोवर-राजहंस २९, नागेन्द्र-गच्छि श्रीउदयप्रभसूरि-पाद-पकज-मराल ३०, कलिकालनउ काल ३१, एवविध मन्त्रीश्वर वस्तुपाल ३२, जेहनउं लघुबांधव तेजपाल, जेहे बिहु मिली कीधउ सुकृतनउ सुगाल ॥३५॥

इति प्रा० म० वस्तुपाल-प्रबंधे बिरदाह्वयो नाम तृतीयो[ऽ]धिकार ॥ ३ ॥

॥ गाहा ॥

इक्कदिणे सित्तुजय-कप्प सुणिऊण सुगुरु-पासम्मि ।
उप्पन्नो मणि भाओ सित्तुजे वत्थुपालस्स ॥ ३६ ॥
सित्तुज-सम तित्थ मह्मि-गुणे महीँयले युव नत्थि ।
जसु दसणेण दुरिय पणासए अयर(?इर)-कालेण ॥ ३७ ॥

॥ दूहा ॥

उदय अनइ अत्थमणमिसि नितु नितु सूर भमति ।
शत्रुजय-सम अवर गिरि महीयति(लि) कोइ [न] सति ॥ ३८ ॥
विमलाचलि दीठय सहीँय दुग्गइ दुन्नि टलति ।
पूँजंतइ[सिरि?]आदि-जिणि वछिय आस फलंति ॥ ३९ ॥

॥ हिव वात ॥

इसउ एक श्रीशत्रुंजयतणउ विचारु महिमानउ भडारु मन्त्रीश्वर मनमाहि जाणी उत्सरग आणी यात्रा ऊपरि उद्यम कीधउ, पुण्य-प्रसादि तेहनउ मनोरथ सीधउ । हिव अग वग तिलग कलिंग गूड चूड वयराट कर्णाट चीण महाचीण भोट महाभोट श्रीमाल नेपाल कुतल केरल

डाहल जांगल मरुस्थल लाड मेयवाड गूजरात पारिजात सिंधु आतसिंधु सवालखउँ मूलतांण ढीलीदुर्ग ढोरसमुद्र नर्मदा-तट गंगा-तट पारस-कूल बब्बरकूल कच्छ महाकच्छ कीर सोवीर जालधर मालव मरहठ सोरठ कासी कुंकण पगाल बंगाल-प्रमुख एवविह देसना चतुर्विध श्रीश्रमण-संघ चलाविउ(१०आ) ॥४०॥

इति श्रीमंत्री० वस्तुपाल-प्रबंधे श्रीसंघचलनो नाम चतुर्थो[ऽ]धिकार ॥ ४ ॥

॥ दूहा ॥

नानाविह देसहतणी सघिसि(मि)ली वर-नारि ।
रूपवंति रुलीयामणी रंभतणइ अवतारि ॥ ४१ ॥

॥ चंद्रानन ॥

रंभ[तणइ]अवतारि बुल्लंति बत्तिग-गुणा ।
नवनवइ बधि लोयाण आणदणा ॥
चंचल लोयणी जिसीयँ जलि मच्छीया ।
कहि सहि कहि सहि उत्तर पुच्छिया ॥ ४२ ॥

॥ कुंडलीउ ॥

ते नारी रंगिहिं भलीय बुल्लइ वयण रसाल ।
पूछता पहिलु सिवै थइ उत्तर ततकाल ॥
थइ उत्तर ततकाल [नारि] पुण अतिहिं वियक्खण ।
नाटक-छंद-पमाण भरहु जाणइ वरलक्खण ॥
विज्जा-रमलि करति वयणि नवरस अवतारी ।
बुल्लइ वयण रसाल मिलीयँ रंगिहिं ते नारी ॥ ४३ ॥

॥ दूहउ ॥

सहीँ पभणइ सुणि हे सही बहु नर महीयँ वसति ।
वस्तुपाल किणि कारणिहिं वलि वलि सवि गायति ॥ ४४ ॥

॥ भुजंग प्रयात छंद ॥

सुणी वाणि ए गुज्जरी नारि बाला रसालरंगि बुल्लंति वाणी रसाला ।
जिणिं कारणिं वण्णवइ वत्थुपाल सखी सभले। कारण त विसाल ॥४५॥

॥ कारणीया दूहा ॥

जिणि कारणि सींगिणि समरि आदरु अति पामंति ।
तिणि कारणि सुणि हे सही वत्थपाल गायंति ॥ ४६ ॥
जिणि कारणि रोहिणि-रमण उपमा-अत्थ लहंति ।
॥ तिणि कारणि सुणि हे सही ! वस्तुपाल वर्णंति ॥ ४७ ॥

॥ त्रोटक ॥

मारुविणी वल्लड(? बुल्लड) अति सरल
सहि नामे वस्तिग मन्त्रि वल ।
जिणि एकिहि सखिहिं सवि भुयण
सखि घ(?ध)डली(?०लिड)कुत्तिग एह घण ॥ ४८ ॥

॥ दूहा ॥

पाणी माहि जि उप्पॅज्जइ तिणि नामिहिं महि नामु ।
सो समरंगणि सहरीँय वस्तुपाल (?०लि) अभिरामु ॥ ४९ ॥
पट्टणि पाणी जे वहइ तिणि नामिहिं सहि नामु ।
तसु नंदण-उपमा लहइ वस्तुपाल गुण-धामु ॥ ५० ॥
सहिनामा ।

॥ अडयला ॥

मालव-देसह की वावल्ला बुल्लण लागी हिव अडयल्ला ।
इणिपरि वस्तुपाल वणिज्जइ सवि दातारह धुरि सलहिज्जइ ॥ ५१ ॥
गभीरिम-गुणि जित्तउ जलहर लील-विलास(?सि)जि वाधिहिं जलहर।
पइसीँय नयण मज्झि काजलहर इसउ वियक्खण वस्तिग जलहर ॥५२॥
आराहइ अहनिशि पय पासह खिणु नवि उट्ठइ गुरुजण-पासह ।
पर-उपगारी जेम कपा[स]ह वस्तिगु वीहइ किम भव पा[स]ह ? ॥५३॥

॥ नाराच छंद ॥

जि हेम-रूप्य-हीर-चीर अंगि रंगि धारए ।
जि रूपवंति रंभ माण हेलमत्त वारए ॥
जि नट्ठसल्ल-वंधि वस्तुपाल-कित्ति बुल्लए ।
स सिंधु-देस-नारि हिल्लि [1] बुल्लि केण तुल्लए ॥ ५४ ॥

॥ नाठसला ॥

सायर-नदण-अरि-दलण तसु नंदण जे होइ ।
वस्तुपालि मन्त्रीसरिहिं रूपिहिं जित्तउ सोइ ॥ ५८ ॥
गिरिवर-सूयर-आहरण तसु भोयण-सुय जेउ ।
वस्तिग-मन्त्रि-परिक्ष(? रक्ष०) मिहिं हेलिहिं जित्तउ तेउ ॥ ५६ ॥

॥ बिदूलावा छद ॥

तोरकी वीबी रगेण बुलती चगी अगेण ।
हयाली-चधे दातार मतीशं गाडें कत्तार ॥ ५७ ॥

॥ हीयाली ॥

एक नारि पायाविणु चल्लइ देसि विदेसि भमय(? इ)नवि बुलइ ।
अति उज्जह(? ल)सह कोइ वखाणइ वस्तिगतणीय दूती नहु जाणइ ॥५८॥
वलि उप्पन्नी नारि न म(? न)लिणी कमलि वमइ पुण नवि कुंडलिणी।
बाल-वृद्ध सह(हु)-कोइ जगीसइ वस्तुपाल-घर-अंगणि दीसइ ॥ ५९ ॥

॥ मोत्तियदाम छद ॥

जि जाणइ नाटक-भेउ सुरगु जि दीसइ रूपिकरी अति चगु ।
तिलगाँय भामणि ते अभिराम भणति मनोहर गूढ सुनाम ॥ ६० ॥

॥ दूहा ॥

माणस-मनि कहि ! कुण वडी ? जन-पालक गुण होइ ? ।
वस्तिग-ताउ कुण जाणीइ ? कहउ जि जाणइ कोइ ? ॥ ६१ ॥
अणपरण्यउ कहीइ किसउ ? देवहं घर कुण नारि ? ।
वस्तपाल-मनि कुण वसइ ? कहि सहीय विचारि ॥ ६२ ॥
विवसाई वहुरउ किसउ ? स्त्रीय-च[र]णिहिं स्युं होइ ? ।
वस्तुपाल स्यु नवि करइ ? कहा न जाइ कोइ ? ॥ ६३ ॥
॥ गुप्तनाम ॥

॥ पद्धडीय छद ॥

मरहट्ठ देसाचीय नारि गोमदइ चलती अति उदारि ।
घुल्लति घहठइ कन्व-चध इक्कु हेम अनइ अरु अति सुगध ॥ ६४ ॥

॥ अहूठीया ॥

वस्तिगु पर-उपगार-पर मनि भितरि नवि कूडउ ।
सखीय भणइ "ते कहि किसउ" ? "अति रूडउ" ॥६५॥
वस्तुपाल अरि-दलि मिल्यइ उज्जल- मुहि जिम हीरउ ।
सखीय भणइ "ते कहि किसउ" ? "अति धीरउ" ॥६६॥
वस्तिगु अगि अनत गुण वलि-[वलि] कहीइ कहा ।
सखीय भणइ "ते साँचउ कि नाँ" ? "अति हा हा" ॥६७॥

॥ दूहउ ॥

सोरट्ठी सोहामणी सहजि सुरंगि बाल ।
जमक बधि वस्तिगतणा गुण वन्नवइ विसाल ॥६८॥

॥ त्रोटक ॥

गुण वन्न[व]इ सु-रसाल किरि अभिनवउ सुर-साल ।
जसु बिरद खडइराउ रणि चडीय खडइ राउ ॥६९॥
जब धरइ करि करवाल तव होइ भयकर काल ।
जब धरइ कडिहि कमाण तव हणइ नायक-माण ॥७०॥
जे वसुह-वड-दातारु वन्नीइ सुख दातारु ।
अति भीड-भजणहारु बहु बुद्धि-(कवि)-रजणहारु ॥७१॥
जसु नहीय अधिकारीउ सो य जउ अविकारीउ ।
जे विमल-गुण-वरसाल द्यइ दान जिम वर-साल ॥७२॥
द्यइ दान जिम वर-साल ॥

इसी एक नारि होइ विचारी वस्तुपाल-मन्त्रीश्वर-गुण गायती
श्रीसघमाहि चालती दीसइ ॥७३॥

इति प्रा० म० श्रीवस्तुपाल-प्रबंधे चित्र-वर्णनो नाम
पचमो[ऽ]धिकार समाप्त ॥५॥

हिवइ तेह श्रीसघतणी लोकना कउतिगमणि कांई एक सख्या
कहिस्यइ [? सावधान] हुइ सामलउ ॥७४॥

॥ दूहा ॥

वस्तुपाल वर-गुण-निलउ निम्मल-गरूअ-चरित्त ।
साढीय बार सुरगु जिणि किद्धीय तीरथ-जत्त ॥७५॥
पढम जत्त सेत्तुजतणीय जे जिम वत्तिगि किद्ध ।
ऊलटु आणी सामलउ ते तिम किहि सुप्रसिद्ध ॥७६॥

॥ कमलक छद ॥

च्यारि सहस वर शकट अनतर सिजवालीइ सइ पच निरतर ।
सइ अढार सुखासण-वाहिणि च्यारि सहस चल्लइ हय साहणि ॥७७॥
सत्त सइ सर्तिहि सूरीसर सइ बावीस सुसील मुणीसर ।
सच्च(इ) अग्यार सुजाण-दिगबर चिघ अलबिहि छायु अबर ॥७८॥

॥ पद्धडिया ॥

देवाला इकु सउ धुरें वखाणि वर शोकरि सइ इगुणीस जाणि ।
रचे दततणा चउवीस ससार सागमइ विसोतैर अति सुकार ॥७९॥
पालखीय पच सइ मनि विचारि सघ-रक्खण राणा सत्थि च्यारि ।
सइ सत सढि रातडी अगि बहु भार वहइ जे मनह रगि ॥८०॥
सइ वीस रखम पोठीय वहति खर सत्त सइ सख्या लहति ।
जेण-गायण सच्छोहैं सहस एकु एरायण विस (?) अति सुछेकु ॥८१॥
सइ पनरह सर्थिहि सघण हट्ट त्रिणि सहस अनइ सइ त्रेणि भट्ट ।
सउ मेघाडबर धवल छत्र तणोटीय पनरह सइं विचित्र ॥८२॥
सउ चउरा चल्लइ एक थभ चउपन सइं नव्वणि जिसीय रभ ।
कवि कवित करइ सउ एक वेगि-मन्त्रीसर-चल्ल [इ] हरिष-विवेकि ॥८३॥
माहे नीसाण सइ अढार बर गुडीय अबर नहीय पार ।

गुहिरइं सरि वज्जइ सउ नीसाण सउ तवल-ढोल-झल्लरि-प्रमाणं ॥८४॥
दुडदुडीय दुनामा सउ मृदंगु जिहि नितु नितु नव हुइ उच्छरगु ।
सउ भेरीय भुगल अनइ मू(?तू)र खेहा रवि छा[य]उ गयणि सूर ॥८५॥
कदोइ चारण सुत्तहारु इक सहस वियक्खण लोहकारु ।
सउ मल्ल सबल जिहि करइ केलि इणि सख्या हय नर विज्ज मेलि ॥८६॥
(   )जुगीय करि खप्पर जनमन रजइ सउ वेगसर ।
दुन्नि सहस पचोत्तर दुरजीय त्रिण्णि सहस तडवां तिहि सज्जीय ॥८७॥
सत्त लक्ख हिव एवकोरइ माणस मिलीय सघि तिणि सारइ ।
सघाहिव वस्तिगु इम चल्लीय जिण चल्लतइ धरणी डुलीय ॥८८॥
ढिलीय जियजियकार हिव नयरि उच्छाट करतउ ।
वेचइ विहव अपार जिण-पूजा-न्हवण-माल पहिरतउ ॥८९॥
[-- -- -- -- --] मन्त्रीसर मन-रगि ।
सघाहिव वस्तुपाल इम चल्लइ सेत्तुज - गिरिवर - शृगि ॥९०॥
छन्नू सहस कोडि अड्ढारह सेत्तुजि वेचीय एवकारइ ।
नदीसरवर तिलखु तोरण जिणि कारावीय सरगारोहण ॥९१॥
तउ जिण कारावीय सरगारोहण गिरनारह अवतार ।
जिणि सत्त सहासणि देउल-थमण वीर-जिणद-विहार ॥
इद्र-मडप अणुपमेसर कारावीय आणीय ऊलट अगि ।
सघाहिव वस्तुपाल इम चल्ल[इ] सेत्तुज-गिरिवर-शृगि ॥९२॥
इणिपरि सिद्ध-खेत्र सिंगारीय चल्लीय ऊजिल मनि समारीय ।
आवीय गिरि गिरिनारह उप्परि वेचीय बार कोडि विवहप्परि ॥९३॥
तउ वेचीय वार कोडि विवहप्परि असीय सहस लख वार ।
सम्मेय-सिहत(?र)तीरथ अट्ठावय सित्तुंजय-अवतारु ॥
जिण कल्याण-त्रय-पमुह करावीय अन्न-तित्थि बहु-चगि ।
सघाहिव वस्तुपाल इम चल्ल-[इ] सेत्तुज-गिरिवर-शृगि ॥९४॥

वेचींय विहव बार जिणि कोडी त्रिप्पन सहस बार लख जोडी।
लूणसीह-वसहीय करावींय-अर्बुय-गिरिवरि उप्परि आवींय ॥९५॥
तउ अर्बुय-गिरिवरि-उप्परि आवींय अचलेसरि नव लक्ख।
सेरीसे थभणपुरि सखेसरि वाणारसीय पमुक्ख ॥
पुरि भरूअच्छि दुन्नि कोडि जिन-तीरथि पचलक्खि शिवलगि।
सघाहिव वस्तुपाल इम चल्ल[इ] सेत्तुज-गिरिवर-शृंगि ॥९६॥

॥ षट्पदी ॥

एक लक्ख इगसट्ठि सहस सइ दुन्नि भलीपरि।
वारवई-पुरि पच लक्ख सोपारइ पुर-वरि ॥
वेचींय कोडि अढार जैन-माहेसर-आगम।
लिक्खावींय [ ] दिद्ध किद्ध बहु सुक्खह सगम ॥
इणिपरि असख वेचींय विहव सुर-लच्छींय जीणिहिं वरींय।
सो वस्तुपाल सघह जयउ हीराणद समुच्चरइ (? रिय) ॥९७॥
वस्तिगि तेजगि मत्रि बिहु बधव [ ] चरींय।
महि-मडलि मन-रगि धर्म-कित्तण जे कारींय ॥
तींहं सख्या सवि सुणींय भविय मन-भावि वखाणउ।
एवकारइ सर्व-द्रव्य-सख्या हिव जाणउ ॥
त्रिण्णि सइ कोडि कचणतणींय त्रिहुतरि कोडिहिं अग्गली।
सिरि वस्तुपाल वेचींय सुपरि हीराणदह मनि रुली ॥९८॥
निय-कुल जिणि उद्धरींय महींय मडलि सरींय।
दानि मानि परवरींय धम्म-मग्गि सचरींय ॥
दह-दिसि जस वित्थरींय सयल समरथ अरींय।
भूयलि जिणि सहरींय जयसिरि सइवर वरींय ॥
नव-नवइ वधि नवरसि भरींय वस्तुपाल-मत्रिहि (? ह) चरींय।
वीरप्पहसूरि हींयडय (? इ) धरींय हीराणदिहिं मुणि करींय ॥९९॥

॥ छप्पद ॥

पीपल गच्छिहिं सत-शांतिसूरीसर-अनुक्कमि ।
वीरदेववरसूरि पूरि मनु पइसइ आगमि ॥
वीरप्पहसूरिंद छंद-सिद्धंत वखाणइ ।
हीराणंद मुणीस सीस तसु किंपि न जाणइ ॥
स (? सु) ह-गुरु-पसाइ वस्तिगतणउ रासा-बंध-रसा उलउ ।
शर-नाग-देव-शशहरि (१४८५) वरसि तीणिहिं रचीउ रमाउलउ ॥१००॥

इति प्रा० मंत्रि श्रीवस्तुपाल-प्रबंधे यात्रा-वर्णनो नाम
षष्ठो[ऽ]धिकार ॥६॥

श्रीवस्तुपाल-रासबंध समाप्त ॥ शुभं भूयात् ॥ छ ॥

हीराणंदसूरि-कृत
कलिकाल-रास

(रचना सं० १४८६ वि०)

ए पहिलु धुरि पणमेईं [ ] सिरि वीर जिणंद ।
सरसति मनि समरेईं आणीय मनि आणंद ॥१॥

॥ भास ॥

बोलिसु कलियुग तणउ विचारी देखीय लोक तणउ आचारी ।
भवीउ निसुणउ भाव धरेईं केईं बोलह कहुं विवरेईं ॥२॥
वीर जिणेसरि पामीय नाणु कहीउ कलियुगतणउ परिमाणु (?) ।
सुमइ सुमइ बहु-गुणनी हाणिइ ईणि वचनि सहुइ हिव जाणिइ ॥३॥
पुहवीय वयसईं थोडा मेह थोडा आयु घणा सदेह ।
राखीस-रूपि हुआ भूपाल अन्यायी नइ अति कराल ॥४॥
न करइ लोकतणी सुर-सार लोक हुआ हिव सवि निरधार ।
अति निरधन दीसइ दातार क्रपणह घरि लिखिमी-अवतार ॥५॥
पुण्यवत ह्वइ क्षयउ ततकाल पापी नर जीवइ चिर-काल ।
ऊखध - मत्र हूअ अप्रमाण खोटीय विद्या नहीँय सुजाण ॥६॥
अतरग ग्यउ नेह विसाल विरला दीसइ अन्न-सुगाल ।
देव सवे हुआ निप्रभाव कोईं न दीसइ सरलु सुभाव ॥७॥
कोइ न पालईं बोल्या बोल सहूइ नीसत हुउ निटोल ।
कोइ न दीसइ गुणि गभीर सहूइ हुउ अबल-अधीर ॥८॥
लीला-लाज गई अति दूरि परि-नदा(?) छइ एकइ पूरि ।
विनय-विवेक गया आचार दयातणो कोईं न करइ सार ॥९॥

साहस-सत्व नहीं ससार रग-रली नवि हीयामभार ।
भाव-भगतिनउ ग्य हिव नाम सहूइ दीसइ कूडउ कामु ॥१०॥

॥ वस्तु ॥

दान-दाखिन दान-दाखिन गया परदेसि ।
कृपणप(ण) उ हूउ घणु छतइ द्रव्यि खाई न पीइ ।
ज वचइ घट आपणउ किसु दान ते कृपण दीइ ॥
डाही मन-रचावणी मोटीय वात करति ।
घरि आवतइ प्राहुणइ नीसत नासीय जति ॥११॥
धरम-रीति छइ काई जूई लोकतणी मति पाखडि हूई ।
परमारथ कोईं नवि लहइ ए ॥१२॥
मूल रीति सघली हिव लोपी क्षमा नहीं सहूइ अति कोपी ।
रूडउ बोल न सासहइ ए ॥१३॥
बमण-कुल आचारहिं हीण खित्रीय-लोक अखत्रिहिं लीण ।
सूग-साक भनि नवि धरइए ॥१४॥
वाणितणोइ मिसि द्रोहई सहूअ वणिक इसा हिव हूआ बहूअ ।
निरदय कर्म्म समाचरई ए ॥१५॥
आप-सवारथि सहूइ कोई परकज्ज छइ विरलाउ कोई ।
काज-विणासण अति घणा ए ॥१६॥
आप-अरथि मइ (?) बहु नेहु साधइ अरथ दिखालइ छेहु ।
अरथ-मित्र असुहामणा ए ॥१७॥
कोई न जाणइ रूडा कीया कृतघन लोक सिवे हिव हुआ ।
गुण फेडी अवगुण करइ ए ॥१८॥
मेरु-समान कीया उपगार सरसव-समवडि गणइ गमार ।
अवगुण एक न वीसरइ ए ॥१९॥

पगि पगि जोईं छिद्र अपार नवि जोईं आपणु आचार।
अम्हि कुण मारगि अनुसरउ ए ॥२०॥
डूगर-ऊपरि बलतइ (?) देखइ पग-हेठिइ ते न गणइ लेखइ।
आपणपु मानइ घणु ए ॥२१॥
देखीय थोडउ दोसु अनेरऊ विस्तारीय मुहि कहिइ अनेरउ।
जे गुण हुइ ते आवरइ ए ॥२२॥
आप-अगि हुइ दोस अनंत तोईं न (?) जाणइ अम्हि गुणवंत।
कूडउ गरव होइ घरइं ए ॥२३॥
गीति-कवित्ति विनाण-वखाणि लोक न रीझइ छंद-प्रमाणि।
मीठर मति हूई घणी ए ॥२४॥
ज (?जे) केई विद्या गुणि रीझइ विस्थासनुं तेहें काजु न सीझइ।
अभवि गई दानहतणी ए ॥२५॥

॥ वस्तु ॥

साच कोईंयइ साच कोईंयइ(?) नेव बोलति।
साचइ राचइ कोइनवि कूड-कपट सहूइ तोजइ।
वेशा अभयकुमार जिम धरम-दंभि बधीय लीजइ॥
कूड वचन बोलइ जिके माया रचि (?च) इ अपार।
ते नर महिमा बहु लहइ इणि युगि ए आचार ॥२६॥

॥ ठवणि ॥

मुणिवर मच्छरि आगला (ए) पगि पगि करइ विरोध।
एकइ मारगि अंतरउ (ए) आणइ अतिहिं अबोध ॥२७॥
कोहि लोहि मदि मोहीया (ए) मारगि नवि चालति।
आप-प्रशंसा-तप करइ (ए) परि-निंदा बुल(?ल्ल)ति ॥२८॥

लोकतणा मन रंजिव एँ वयणि धरइ वयरागु ।
साचा धरमह ऊपरिइ (ए) नवि दीसइ अनुरागु ॥२९॥
पाच विषय जीता नही (ए) जिणिहि चयारि कषाय ।
तेँह तेँहरइ संजमि कहो(?) (ए) जीवनतणउ उपाय ॥३०॥
कुटिल-भाव श्रावक हूअँ (ए) हीयडइ अति निरभाव ।
समिकत-धर मुहडइ कहइ (ए) चल्लावइ बहु पाव ॥३१॥
घरि करसण महिषो करइ (ए) कुविणज करइ अपार ।
दरशण देखीय नवि नमइ (ए) एँवडउ मनि अहंकार ॥३२॥
गुरु-उपदेस सुणइ(?)मदा (ए) पुण हीयडइ नवि भीजति ।
पाथर पाणीय-भरि वसइ (ए) भीतरि नवि भीजति ॥३३॥
आजु जीणि मनि मेल्हीइ (ए) माणस ईणि कलिकालि ।
विणि(?ति)मनि काल्हि न पामीइ (ए) जिम सरवर-पालि ॥३४॥

॥ वस्तु ॥

धरम मारग धरम मारग हूँआ बहु भेउ ।
जे पुच्छिजइ ते कहि ए धर्म्म(?म्म)-मागु अम्हि कहउ सचउ ।
आप-प्रससालगि सहूअ अवर-धम्म मुहि कहइ कचउ ॥
अधउ अधा-बाहुडो(?डिइ) आवीय वेडो(?-डिइ) लग्ग ।
जाणहार नयरहमणो कवण दिखाडइ मग्ग? ॥३५॥

॥ ठवणि ॥

सजन न दीसइ सुयणडइ(ए माल्हतडे) दूजण घर-घर-बारि ।
गरूआ सरसीय तु(?)तुडि करइ(ए माल्ह०)कूडा मनह मझारि ॥३६॥
जनमतरि जे वातडी (ए माल्ह०) विरुई किमइ न होइ ।
तव ततक्षणि जे वातडो(ए माल्ह०) कूडउ कलियुग जोइ ॥३७॥

मोजन घण, घणेरडउ (ए माल्ह०) लीधउ सहूअ जरति ।
मरम पियारा (?) योडीला(ए माल्ह०) हेला-मात्रि कहति ॥३८॥
अणदीठी अणसाभलो (ए माल्ह०) कहइ असभम वात ।
कलह-लगी कुणवा-तणो (ए माल्ह०) कूडीय घालइ घात ॥३९॥
अणहूता अवगुण कहइ (ए माल्ह०) गुण ढाकी मूकति ।
आपहणी गुण आपणा (ए माल्ह०) जणि जणि विस्तारति ॥४०॥
मुहआगलि सगपण करइ (ए माल्ह०) पूठि [-इ] दूजण हुति ।
हेलिहि हसता त कहइ (ए माल्ह०) जिम सहूइ विणसति ॥४१॥
जातितणी महिमा सुणी (ए माल्ह०) हीयडइ हरखु न थाइ ।
विसनर जिम जल सीचीय (ए माल्ह०) उम्हाहोणउ थाइ ॥४२॥
कुणह सरिसउ नेहडउ (ए माल्ह०) देखीय अविचल-चिंति ।
देइ(?) उपाई करइ (ए माल्ह०) जिम मजइ मन-प्रीत ॥४३॥

॥ वस्तु ॥

वडइ वेगिहि वडइ वेगिति गयउ[1] वेलास ।
द्रोह(?) मित्र-कलत्र[2] - सुत माइ-बाप-गुरु किसइ लेखइ ।
देव-द्रविय घरि वावरे[3] लोभ-अध नयणे न देखइ ॥
माय - बाप - कुल - गुरुतणी[4] मानइ नवि आसक[5] ।
सरल-भावि[6] विहि चालता[7] हेलिहिं चडइ[8] कलक ॥४४॥
दोहिलि[9] घणीय सहतडा ऊपति किसी न होइ ।
डूमर पेट हूआ[10] घणाउ[11] तिणि दुखीयउ सहु कोइ[12] ॥४५॥

B1—गयो । B2—कलत्र कलत्र । B3—वावरइ । B4—माय-बाप गुरुनइ उवेखइ । B5—आशस । A6—भाव । B7—चलता । B8—दीइ । B9—दोहिल घणी । B10—हुआ । B11—घणउ । A12—दुखी न सह कोई ।

॥ ठवणु ॥

॥ ढाल[1] ॥

(अहे) महीयलि[2] पाप हूआ घणा[3] (ए) कर-पीडित[4] लोक ।
सुख-समाधि सुयणइ[5] नहीं (ए) घरि घरि हुइ[6] श्योक ॥
अति निरलावन[7] देह-रूप मुहि[8] वाणि कठोर ।
च्यारिइ[9] वर्ण[10] इस्या हूआ[11] घरमाहि[12] जि चोर ॥४६॥
माइ[13] - बाप - बधव - कुटुंबसिउ[14] करइ[15] विरोध ।
दीसइ घरि घरि[16] नवनवा[17] (ए) कारणि[18] विणु[19] क्रोध ॥
सगा-सणीजा[20] - सरिसु[21] मूढ माडई[22] जाति झूझ ।
हसतु[23] पिसुण[24] रहइ हे लि-मात्रि[25] आपइ[26] मनि गूझ ॥४७॥
लोपीय कुल - गुरुतणीय रीति मूकी मरयाद[27] ।
सीख दीयता[28] करइ रोस[29] माडइ[30] हठवाद ॥
नीच[31]-गोत्र[32] (?त्रि) उत्तमतणा[33] (ए) अवतार सुणीजइ ।
साचसूच जे नवि धरइ[34] ए ते पात्र भणीजइ[35] ॥४८॥
सरल - भावि[36] जे सचरइ तिहि[37] कहिइ[38] अजाण ।
जे घण-माया केलवइ[39] (ए) तिहि[40] करइ वखाण ॥

A1—फाग । B2—महिअल । B3—अपार । B4—पीडिति । B5—सुहिणइ ।
A6—हु । B7—निरमलवन । B8—मनि । B9—च्यारइ । B10—वरण ।
A11—हूइ । A12—माहि । B13—माय । A14—स्य । B15—करइ ।
B16—घर घर । B17—नित नवा । B18—कारण । B19—विण ।
A20—सणोजा । B21—सरस । B22—मडइ । A23—हसत ।
B24—पेसुण रह । B25—मात्र । A26—आपइ । A27—मरय्याद ।
A28—दीयना । B29—रीस । B30—मडइ । A31—नीच । B32—गुत्र ।
B33—उत्तिम । A34—धरइ । A35—भणीजइ । B36—भाव । A37—ते ।
B38—हसइ । B39—केलवइ । A40—तीहीं ।

इणि परि केता कहउ[1] छइ[2] अतिहिं[3] विसाल[4]।
एहे लक्षणि[5] जाणीइ (ए) आविउ[6] कलिकाल ॥४९॥
कोह दवानल उल्हवउ (ए) गुण-रयण म बालउ[7]।
म धरउ[8] मान विनयु करउ[9] (ए) जातउ भव वालउ[10] ॥
मेल्हउ[11] माया काय[12]-पींडति तम्हि पाप[13] म मारउ।
वचिय[14] जन लोभह[15] लगी (ए) नीय-जन्म म हारउ[16] ॥५०॥
म धरउ[17] मोह असार एह सहूअइ[18] मनि जाणउ।
छडउ सवि[19] जन-सरसि द्वेप[20] मनि उपशम आणउ ॥
मेल्हउ जन[21] नींय रजना ए निय[22]-मनु[23] तम्हि रजउ।
जन-रजन (?-नि) इह[24]-लोक होइ पर-लोक म गजउ ॥५१॥
मूकीय[25] लोचन चम्म-मए[26] मन[27]-लोचन (?-नि) जोउ।
अतरग[28]-अरि निरजणी[29] ए भव-कसमल[30] धोउ ॥
दान-सील[31]-तप-भावना[32]इ चयारइ जिन भाखइ।
सहुअइ निष्फल[33] होइ धम्म मन-सुद्धिहिं[34] पाखइ ॥५२॥
इसिउ[35] सुणी[36] मन-सुद्धि[37] धरि श्रीसमकित पालउ[38]।
मणइ होराणद[39] भवींय-लोय[40] वे भव अजूआलउ ॥

B1—रहु। B2—छइ। A3—तिहि। B4—विशाल। B5—लक्ष्यणि।
A6—आव्यउ। B7—वाल। B8—धरु। B9—करु। A10—वारु।
B11—मेल्हो। A12—काइ पिंड। B13—अम्हि पातिहिं भारु। A14—वचीय।
B15—लोभिह। B16 हारु। B17—धरु। A18—सहू। A19—सवि।
A20—द्विप। B21—जननी। A22—नें य। B23—मन। B24 अहिं।
A25—मूकय। B26—चरमइए। B27—मनि। B28—अनरगि।
A29—निरजाणए। A30—कसम। B31—शोल। B32—भाव धम्म।
A33—सहूइ निफल धम्म। A34—मन सुधो पाखइ। A35—इसु।
A36—सुणेइ। B37—सद्धि धरि। A38—समिकत। B39—हीराणद सूरि।
A40—लोय मम।

पीपल-गच्छिहिं सूरिराउ धीरप्पह गणहर ।
तसु पय-पकय[1] राजहंस हीराणंद मुणिवर[2] ॥५३॥
चउद[3] -छोयासीइ[4] वरसि[5] एह कलिकालहं[6] रासो ।
तीणइ[7] रचीउ[8] भवीय-कज्जि[9] उपदेश[10]-निवासो ॥
भणइ गुणइ जे सुणइ भावि[11] खेलइ[12] नर-नारि ।
ते मन-वांछित सुख लहइ[13] (ए) जाइं भव-पारि ॥५४॥†

॥ इति कलिकाल-रास समाप्त ॥[14]

देवेन्द्रसूरि-स(?शि-)ष्य पद्मसागर-पठनाय (?-यं) ॥

B1—पकइ राइहंम । B2—सूरिगुरु । A3—चऊद । B4—क्यासीइ । B5—वरस । A6—कलिकाल । A7—तीणिहिं । B8—रचियो । A9—भवीय-लोय कजि । A10—उदेश । B11—वसति वारि । B12—खेलइ । A13—लहइ ।

†B records these two extra lines, obviouly added later by the Scribe—

एक-मना जे सभलइ ए ए कलियुग-रासो ।
भणइ हीराणंदसूरि गुरु तिहु हुइ आणंदो ॥

B14—इति श्रीकलिकाल-रास समाप्त ।